

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Педагогічний факультет

Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Виконала: здобувачка вищої освіти

ОПП «Початкова освіта», спеціальності

013Початкова освіта, групи ПОзм-22

Окунь Олександра Олександрівна

Науковий керівник **Струк А.В.**,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент **Хімчук Л.І.**,

доктор педагогічних наук, професор

Івано-Франківськ - 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Окунь О.О. Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». Рукопис. 2025

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) освітнього рівня зі спеціальності 013 «Початкова освіта», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2025.

У роботі розкрито актуальну проблему формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку в умовах Концепції Нової української школи.

У першому розділі роботи проведено аналіз науково-методичної літератури щодо особливостей формування екологічної компетентності молодших школярів в сучасних умовах. Уточнено сутність понять «компетентність», «екологічна компетентність», визначено її структуру і зміст. Охарактеризовано психолого-педагогічні умови та особливості формування екологічної компетентності у дітей молодшого шкільного віку у контексті інтегрованого навчання.

У другому розділі роботи здійснено оцінку стану та рівнів сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку на уроках «Я досліджую світ». Також обґрунтовано методика впровадження форм та методів у навчально-виховний процес для покращення формування екологічної компетентності.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розроблених матеріалів та методичних рекомендацій для вчителів початкової школи з метою ефективнішого формування екологічної компетентності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Ключові слова: компетентність, екологічна компетентність, молодші школярі, компетентнісний підхід, педагогічні умови, методика навчання, діяльнісний підхід, початкова школа.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	8
1.1. Сутність понять «компетентність», «екологічна компетентність» у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Особливості формування екологічної компетентності молодших школярів в сучасних умовах	12
1.3. Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».....	28
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	35
2.1. Стан сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».....	35
2.2. Характеристика рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».....	49
2.3. Підсумковий етап експерименту.....	71
Висновки до розділу 2.....	74
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Життя кожної людини тісно пов'язане з природою, яка завжди була для неї джерелом духовних і матеріальних благ. Однак сьогодні перед нами гостро постало питання, щодо споживацького ставлення людини до природи, що в свою чергу пов'язано з низьким рівнем освіти серед населення. На превеликий жаль, оцінки фахівців глобальної екологічної ситуації, на сьогоднішній день, не надто оптимістичні. Така ситуація змушує замислитись кожного, хто турбується про майбутнє своїх нащадків та цілого світу. Саме тому, надзвичайно важливою є покращення формування екологічної компетентності у дітей молодшого шкільного віку, що передбачає становлення особистості, яка вміє жити в гармонії з навколишнім середовищем, відчувати себе частинкою природи. А дбайливе ставлення до довкілля є нормою життя з раннього дитинства. Виходячи з актуальності окресленої проблеми, питання щодо поліпшення екологічного виховання підростаючого покоління постає особливо гостро.

Кризова екологічна ситуація, що склалася не лише в Україні, але й в інших країнах світу, зумовлює необхідність суттєвої зміни життєдіяльності суспільства. Вона спонукає до кращого розуміння та переосмислення суттєвих зв'язків у системі «природа – людина – суспільство», зумовлює необхідність зміни споживацьких потреб людини на ціннісне ставлення до природних ресурсів. Складна екологічна ситуація вимагає формування активної громадянської позиції щодо збереження та відновлення навколишнього природного середовища, що в свою чергу, передбачає формування екологічної компетентності кожної особистості.

Екологічна компетентність неминує сформується у випускників українських закладів освіти, адже вона вже закладена у формулу Нової української школи, як одна з ключових компетентностей для життя. Уміння раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення важливої ролі навколишнього природного

середовища для життя та здоров'я людини, вміння і бажання дотримуватися здорового способу життя є необхідними складовими гармонійного розвитку особистості в сучасних умовах. Вважається, що молодший шкільний вік є одним з найважливіших періодів для ефективного реалізації початкової освіти в галузі екології. Саме в цей період в учнів відбувається усвідомлення себе як частини природи, розуміння ролі власної діяльності у збереженні та покращенні стану довкілля. Можемо підсумувати, що можливості початкової освіти в контексті формування екологічної компетентності у школярів є значущими.

Як же має реалізовуватися довкіллязбережувальна складова в освітньому процесі, щоб учні набували екологічної компетентності? Цього неможливо досягти без практичних занять та активностей, без прикладу дорослих, вчителя і тим більше – без контакту з самим довкіллям. Заходи НУШ включають безпосередній контакт з природою, що дозволяє вивчати розвиток видів у їх звичному середовищі. Також через споглядання краси оточуючого світу учні отримують значно ефективніший урок співпереживання, емпатії, відповідального ставлення до навколишньої природи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує посилений інтерес до проблеми формування екологічної компетентності учнів початкових класів. Зокрема, формуванню екологічної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл присвячено праці Руденко Л., Колонькової О., Пруцакової О., Ратушняк О., Пустовіт Н., Шмалей С. та ін. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти досліджували Величко Н., Лобачук І., Марченко Г., Чайковська А., Славська Я., Швед М. та ін. Серед зарубіжних дослідників саме проблему формування екологічної компетентності вивчали такі вчені, як Амадей Б., Ашворд Г., Мун Б., Вольф Д. та ін.

Разом з цим, не зважаючи на чисельність наукових досліджень та літературних джерел, проблема формування в молодших школярів екологічної компетентності на уроках курсу «Я досліджую світ» досі

залишається недостатньо дослідженою та опрацьованою, потребує визначення та вдосконалення педагогічних умов, що забезпечуватимуть ефективність формування екологічно свідомої особистості в освітньому процесі початкової школи.

Тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми, а саме: «Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування екологічної компетентності у школярів початкової школи в процесі навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а також розробити методичні рекомендації щодо ефективного впровадження екологічної освіти в початковій школі.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні основи формування екологічної компетентності школярів молодшого шкільного віку в контексті сучасних освітніх підходів.

2. З'ясувати зміст і структуру екологічної компетентності учнів початкової школи та визначити її ключові компоненти.

3. Виявити критерії та показники, охарактеризувати рівні сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

4. Розробити та експериментально апробувати методику навчання для покращення формування екологічної компетентності учнів на уроках «Я досліджую світ».

5. Оцінити ефективність запропонованих підходів на основі педагогічного експерименту та сформулювати висновки й практичні рекомендації.

Об'єктом дослідження – є процес формування екологічної компетентності молодших школярів у початковій освіті.

Предмет дослідження – педагогічні умови, методи та засоби формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукових джерел, навчальних програм з проблем дослідження, зіставлення різних підходів до екологічної освіти в початковій школі, розробка методичних рекомендацій для ефективного формування екологічної компетентності; *емпіричні* – спостереження за реакцією учнів в процесі обговорення екологічних проблем; збирання даних (анкетування, опитування) щодо рівня екологічної компетентності учнів і думки вчителів про ефективність екологічної освіти; педагогічний експеримент; *статистичні* – якісний і кількісний аналіз результатів експериментальних даних, графічна інтерпретація даних.

Експериментальна база дослідження. Проводилась безпосередньо у

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження були апробовані на базі

, у 2024 – 2025 н. р. Експериментальним дослідженням охоплено 51 учня 4-Г та 4-Д класів. Деякі аспекти роботи знайшли своє відображення у статті «Принципи та особливості формування екологічної культури молодших школярів».

Достовірність результатів дослідження забезпечується обґрунтуванням наукових даних, застосуванням комплексу різноманітних методів дослідження, тотожних його меті, завданням та предмету; кількісною і якісною обробкою експериментальних даних; результатами дослідження щодо втілення у практику роботи навчальних закладів Івано-Франківська.

Структура магістерської роботи.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування) та 5 додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

1.1. Сутність понять «компетентність», «екологічна компетентність» у психолого-педагогічній літературі

Освіта є фундаментальною основою розвитку особистості, суспільства й держави. Вона виконує не лише функцію передавання знань, умінь і навичок, а й покликана формувати світогляд, моральні цінності, громадянську відповідальність та розвиток критичного мислення. У сучасному світі, що стрімко розвивається під впливом науково-технічного прогресу, глобалізації та впровадження інформаційних технологій, освіта набуває особливої ролі як інструмент забезпечення сталого розвитку. Реформування освіти, впровадження компетентнісного підходу, розвиток критичного мислення, екологічної свідомості та інноваційного потенціалу набули ключового значення для більшості країн, зокрема й для України.

Зміни в освітньому процесі в нашій державі кінця ХХ - початку ХХІ століття полягають у його спрямованості, основних цілях, змісті, які все більш явно орієнтують його на «вільний розвиток особистості», на креативність, ініціативність та самостійність молодших школярів, конкурентоспроможність, мобільність та незалежність майбутніх фахівців.

Реформування освіти в Україні є частиною процесу оновлення освітніх систем, що відбуваються в останні роки і пов'язані з визнанням значимості знань, як рушійної сили суспільного благополуччя та поступу.

Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття учнями ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їх впровадження.

Впровадження компетенцій в нормативну та практичну складову освіти дає змогу вирішувати проблему, яка є типовою для української школи,

коли школярі можуть добре опанувати сукупність теоретичних знань, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

На даний час загальноприйнятого визначення поняття «компетенція» не існує. Загальним для всіх визначень є розуміння цього поняття, як здатності особистості справлятися з різноманітними завданнями, викликами. Для кращого розуміння, в першу чергу, слід розтлумачити поняття «компетентність» в психолого-педагогічній літературі.

Термін «компетентність» походить від латиського слова *competentia*, що означає коло питань, у яких людина добре обізнана.

Закон України «Про освіту» поняття «компетентність» трактує як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [25]. В основу цього визначення було покладено колективну думку педагогів, оприлюднену в Концепції Нової української школи.

Згідно з Оксфордським англо-українським словником поняття «компетентність» (англ. *competence*) характеризується як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі» [3, с. 80]. Дещо інакше трактує це поняття англійський дослідник Т. Гіланд, визначаючи компетентність, як здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту [2, с. 479]. Голландські вчені Б. Харм та М. Малдер дотримуються цієї ж думки, розглядаючи компетентність, як здатність людини досягти певних здобутків [1, с. 524].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивченню питання компетентності присвятили свої роботи представники європейської спільноти, а саме Ж. Делог, Ф. Вейнерт, Дж. Карсон, Р. Кеган, У. Мозер, Ж. Перре, Дж. Равен, Д. Райхен, Л. Салганік та ін. Серед вітчизняних науковців

до питання аналізу компетентності зверталися Л. Маслак, Н. Бібік, С. Вітвіцька, М. Головань та інші.

Позиції дослідників щодо визначення поняття «компетентність» багатозначні: одні ототожнюють її з сукупністю знань, умінь, навичок особистості, готовністю до діяльності, інші вважають, що це поняття є окремим особистісним утворенням.

Розглянемо, як тлумачать поняття «компетентність» сучасні вітчизняні науковці. Переважна більшість дослідників трактують поняття компетентності через особистісні якості учня. Науковці О. Дубасенюк та Н. Сидорчук розуміють компетентність як складну інтегральну характеристику особистості, деталізуючи її через «здатність вирішувати проблеми і типові завдання, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду відповідно до засвоєної системи цінностей» [21, с. 40; 55, с. 79].

О. Онопрієнко розглядає компетентність, як цілісне утворення, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю. Цілісність досягається шляхом зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, невідомі причинно-наслідкові зв'язки, або не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для залучення механізмів компетентності — здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [43, с. 7].

На думку доктора педагогічних наук Г. Селевко, компетентність – це готовність суб'єкта ефективно організувати внутрішні і зовнішні ресурси для постановки і досягнення мети. Під внутрішніми ресурсами розуміються знання, вміння, навички, над предметні вміння, компетентності (способи діяльності), психологічні особливості, цінності і та інше [54].

Комплексно трактує це поняття науковець М. Головань, подаючи таке визначення: «компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в

ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв’язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності» [13, с. 29].

У межах концепції НУШ компетентність молодших школярів трактується як інтегрована якість, що поєднує знання, практичні навички, ціннісні орієнтири та готовність діяти самостійно й відповідально в навчальному процесі та повсякденному житті [32]. Тобто, у молодшому шкільному віці компетентність розглядаємо не просто, як знання, а й як здатність учня використовувати набуті навички на практиці, робити власний вибір, а також здатність оцінювати наслідки своїх дій.

Умови сучасного світу висувають нові вимоги до людини та фахівця, що зумовлює необхідність формування компетентної особистості. Така особистість має бути уважною, соціально і психологічно зрілою, готовою до професійної діяльності, здатною до успішної інтеграції в суспільство, самореалізації та ефективного функціонування в сучасному соціумі.

У Державному стандарті початкової освіти окреслено одинадцять основних компетентностей, які повинні набути учні в початковій школі, а саме: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватись рідною мовою (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність [19]. Це ті компетентності, яких потребує кожен для самореалізації, особистісного розвитку, активної громадянської позиції, і які здатні забезпечити життєвий успіх протягом цілого життя (Рис.1.1.).

Рис.1.1. Одинадцять ключових компетентностей НУШ

Екологічна компетентність є невід’ємною складовою переліку ключових компетентностей. Варто зазначити, що саме ключових, а не предметних. Це говорить про визнання значущості компетентних взаємодій з природою впродовж життя. Екологічна компетентність посідає важливе місце у складній структурі особистісного компетентнісного розвитку, адже вона формується в процесі екологічного навчання та виховання, базується на засадах екологічної етики, проявляється через екологічну свідомість і виступає інтегрованим показником рівня екологічної культури людини в умовах інформаційного суспільства. Екологічну компетентність розуміють як складову загальної, життєвої, здоров’язбережувальної, професійної, природничо-наукової, міжпредметної, підкреслюючи самостійність екологічної компетентності як інтегрованого загальнокультурного показника [32].

Завдання дбайливого ставлення до природи зазначені в Конституції України. Зокрема у ст. 66 зазначено, що «кожен зобов’язаний не заподіювати шкоду природі» [30]. У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» йдеться про те, що необхідно «формуєти екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою» [18].

Теоретичні засади екологічної компетентності розглядаються в дослідженнях науковців С. Головіна, С. Бондар, А. Хуторського, А. Маркової, Дж. Равена та інші. Основні підходи до сутності, структури та принципів формування екологічної компетентності визначено у працях В. Маршицької, О. Гуренкової, О. Колонькової, Н. Пустовіт, О. Пруцакової, С. Шмалей, Л. Руденко, Л. Титаренко та ін.

Сьогодні єдиного підходу до визначення поняття **екологічної компетентності** немає. Розглянемо підходи науковців щодо сутності досліджуваного поняття. Українські науковці пропонують різні визначення цього поняття, акцентуючи увагу на його складових та значенні в освіті. Зокрема, Н. Пустовіт та О. Пруцакова стверджують, що екологічна компетентність як психолого-педагогічна категорія може розглядатись, як „сектор” життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього середовища. Водночас, екологічна компетентність як особистісна характеристика - це здатність особистості приймати рішення і діяти у життєвих ситуаціях так, щоб наносити довкіллю якомога меншої шкоди [49, с. 11]. Науковці стверджують, що враховуючи різні підходи до трактування цього поняття залежно від того, на яких аспектах процесу формування екологічної компетентності школярів слід зробити наголос, екологічну компетентність можна розуміти як: здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб наносити довкіллю якомога меншої шкоди; прояв екологічної культури особистості у її «зоні відповідальності» («Зоною відповідальності» є та частина довкілля, у якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан); характеристику, що дозволяє сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку; здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для

довкілля; показник сформованості екологічної культури особистості [49, с. 12].

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в природному середовищі та побуті, в процесі якої набуті екологічні знання, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати зважені рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для навколишнього природного середовища [39].

Найбільш виважено та послідовно це поняття розкрито у працях Світлани Шмалей. Вона розглядає **екологічну компетентність** як головну мету та результат екологічної освіти дітей, що полягає у здатності виокремлювати, розуміти, оцінювати екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [69].

Проаналізувавши різні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до розуміння сутності поняття «екологічна компетентність» можемо визначити декілька трактувань цього поняття в сучасній педагогічній науці. Поняття «екологічна компетентність» трактують як:

- інтегративну властивість особистості, яка проявляється у здатності творчо та відповідально розв'язувати навчальні екологічні завдання; практичних справах зі збереження та покращення стану довкілля на основі отриманих знань, сформованих цінностей та мотивів, життєвого досвіду або потреб (Амадей Б., Маккормік К., Моркун В.);

- потенціал та досвід видів діяльності екологічного спрямування, яка є діяльнісною та особистісно-орієнтованою (Галтон М., Мун Б.);

- прояв екологічної культури у сфері діяльності особистості, тобто у тій зоні довкілля, у якій конкретна людина займається власною діяльністю і тому може реально впливати на її стан (Пустовіт Н., Пруцакова О., Руденко Л., Колонькова О.).

Отже, екологічна компетентність охоплює знання екологічних законів, усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля та

здатність приймати екологічно обґрунтовані рішення в різних сферах діяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сформулювати таке визначення екологічної компетентності, як здатність розуміти складні екологічні процеси, вплив людини на навколишнє середовище та приймати раціональні рішення щодо власної поведінки та стосунків із довкіллям.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що немає єдиного підходу до виокремлення складових екологічної компетентності. Наприклад, науковець С. Шмалей зазначає, що екологічна компетентність складається з нормативного, когнітивного, емоційно-мотиваційного та практичного компонентів [69]. Поділяючи думку багатьох українських науковців у галузі педагогіки (Маленко Я.В., Поздній Є.В., Колесніков В.В., І.Д. Зверева та ін.), вважаємо доцільним розглядати структуру екологічної компетентності як таку, що включає три основні компоненти, тобто триєдність (Рис. 1.2.). Зокрема, акцентуючи увагу на трьох основних складових екологічної компетентності:

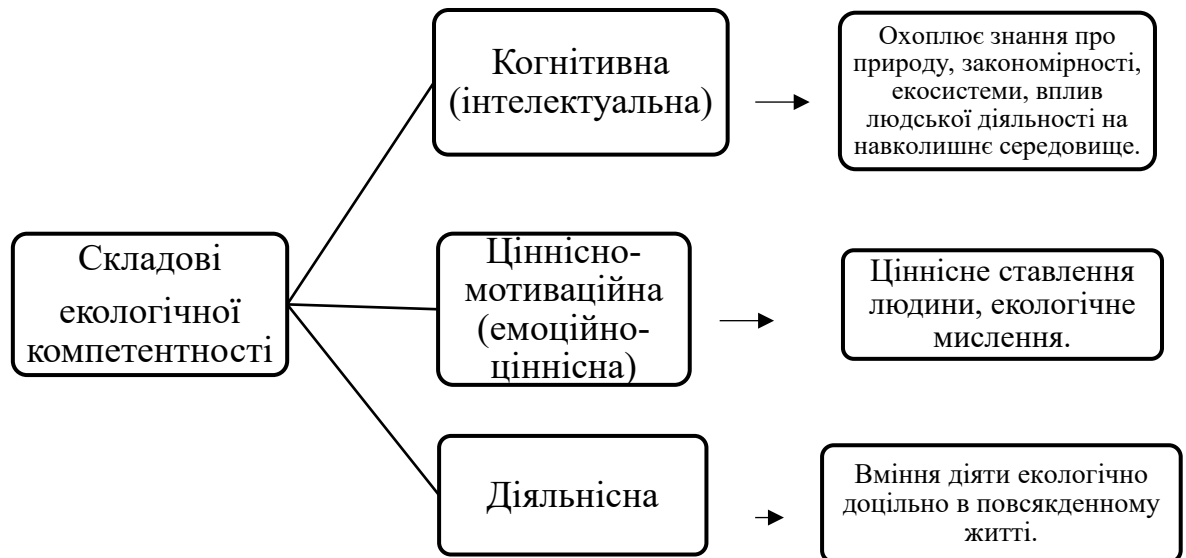
- когнітивна (інтелектуальна) (включає в себе знання про природу, уявлень і понять, які формуються у процесі навчання, розуміння основних екологічних закономірностей, причини забруднення довкілля, вплив людської діяльності на природу тощо);

- ціннісно-мотиваційна (емоційно-ціннісна) (включає в себе ціннісне ставлення учнів до природи, сформоване на основі моральних та етичних орієнтирів, тобто розвиток емпатії, любові до природи, почуття відповідальності за стан довкілля);

- діяльнісна (операційно-діяльнісна) (передбачає вміння діяти екологічно доцільно у повсякденному житті, тобто практичні природоохоронні вчинки).

Деякі науковці визначають діяльнісний компонент свідченням вже сформованої компетентності.

Таким чином, більшість науковців погоджуються, що екологічна компетентність школяра має багатокomпонентну структуру, яка охоплює знання, цінності, поведінкові моделі, практичні дії та особисту відповідальність у сфері взаємодії з довкіллям.

Рис. 1.2. Складові екологічної компетентності

Розвиток екологічної компетентності є надзвичайно важливим процесом, оскільки допомагає учням усвідомлювати важливість збереження природних ресурсів, формує активну громадянську позицію щодо охорони довкілля, а також дає можливість оволодіти практичними навичками для вирішення екологічних проблем [64].

Формування екологічної компетентності у учнів молодшого шкільного віку є фундаментальним, оскільки саме в цьому віці закладаються основи світогляду, морального ставлення до природи та моделей поведінки. Формування екологічної свідомості з раннього віку сприяє вихованню відповідальних громадян, здатних дбайливо ставитися до навколишнього середовища, приймати екологічно доцільні рішення та усвідомлювати наслідки власних дій стосовно довкілля. Рання екологічна освіта формує не

лише знання, а й ціннісне ставлення до природи, розвиває спостережливість, емпатію, бажання діяти на користь довкілля.

Таким чином, екологічна компетентність виступає ключовим результатом екологічної освіти молодших школярів. Вона має триєдину структуру (знання – ставлення – дія) і формується через поєднання навчального, виховного та практичного компонентів. Хоча на сьогоднішній день єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності немає, однак важливим є те, що у психолого-педагогічній літературі екологічна компетентність розглядається як **необхідна складова особистісного розвитку**, що поєднує знання, емоційно-ціннісну позицію та практичні дії, спрямовані на збереження навколишнього природного середовища. А її формування є важливим завданням для сучасної школи, особливо на етапі початкової освіти.

1.2. Особливості формування екологічної компетентності молодших школярів в сучасних умовах

Теоретичну основу сучасних досліджень проблеми формування екологічної компетентності школярів у психолого-педагогічному та культурологічному аспектах становлять: висновки і положення щодо гуманізації сучасної освіти (Г. Балл, В. Андрущенко, І. Бех, Б. Гершунський та ін.); теорії неперервної екологічної освіти і виховання (Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, Г. Каропа, та ін.); результати педагогічних досліджень у галузі екологічної освіти, виховання дітей та молоді (О. Біда, Л. Білик, І. Костицька, О. Колонькова, Л. Лук'янова, Г. Марченко, О. Плахотнік, Н. Пустовіт, С. Скрипник, С. Совгіра, А. Степанюк, Г. Тарасенко, С. Шмалей та ін.). Теоретичним та практичним аспектам екологічного виховання учнів у закладах освіти різних типів приділяється значна увага сучасних науковців. Про це свідчать праці А. Волкової, Г. Волошиної, С. Лебідь, В. Шарка (особливості екологічної освіти і виховання в процесі вивчення окремих

шкільних предметів), Г. Пустовіта (дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах) тощо.

У Концепції екологічної освіти України зазначено, що «неперервна екологічна освіта передбачає організацію виховання й освітнього процесу від дитинства до глибокої старості ...» [31]. Сутність екологічної освіти полягає у відповідальному ставленні людини до навколишнього середовища, вміння цінувати красу і багатство природи, здатності здійснювати екологічно правильні дії, займати активну життєву позицію з приводу безвідповідального ставлення до природи.

Вивченням проблеми екологічного виховання учнів початкових класів займалися видатні педагоги минулого такі, як О.В. Духнович, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський. У їхніх працях розкриваються погляди щодо виховання дитини засобами природи.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський залишив нам великий спадок щодо виховання школярів молодшого шкільного віку через світ природи. Він надавав особливого значення впливу природи на формування, становлення та розвиток особистості молодшого школяра. «Людина була і завжди залишиться сином природи, і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для її залучення до багатств духовної культури, – казав Сухомлинський. – Світ, що оточує дитину, це, насамперед, світ природи з безмежним багатством явищ та невичерпною красою. Я бачу виховний сенс у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала велику таємницю життя в природі...» [56, с. 12].

Педагог завжди звертав увагу на важливість розвитку в учнів вміння розуміти природу, піклування за збереження і примноження її багатств. Найважливішими умовами виховання турботливого ставлення до природи він вважав пізнання та дослідження рідного краю, розвиток, пробудження у молодших школярів позитивних емоцій, турботливого ставлення до об'єктів навколишньої дійсності, а також активна практична діяльність.

Пізнання та дослідження природи рідного краю слід починати зі спостережень у навколишньому середовищі. Видатний педагог сформував низку порад щодо організації спостережень для підвищення їх ефективності: спостереження мають викликати приємні відчуття, супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про об'єкт спостереження, а також необхідно звернути особливу увагу на красу навколишнього світу.

У своїй роботі «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський дає вчителям таку раду: «Ідіть у поле, у парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми і поетами». Він зазначає, що «вивести дітей на галявину, побувати з ними в лісі, в парку – справа значно складніша, ніж провести уроки» [56, с. 13]. Василь Олександрович наголошував на тому, що серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчути» [56, с. 27]. Ставлення дітей до об'єктів природи педагог тісно пов'язував з тим, що природа – це наш рідний край, земля, яка нас зростила і годує, земля – перетворена нашою працею.

У своїй педагогічній діяльності видатний педагог впроваджував «уроки мислення» серед природи, які можна умовно поділити на два види. Перший вид – логічного типу, які спрямовані на формування системи наукових знань про закономірності розвитку природи і пізнавальних здібностей у учнів («Живе і неживе», «Все в природі змінюється», «Сонце – джерело життя» та інше). Другий вид - художнього типу, що сприяли розвитку естетичних відчуттів, емоційної пам'яті, образного мовлення, бережливого ставлення до природи («Перший зимовий ранок», «Сонце після літнього дощу», «Веселка над річкою», «Дванадцять відтінків вбрання осіннього лісу – як їх назвати»).

Василь Олександрович Сухомлинський не вживав термін **«екологічна компетентність»**, оскільки це поняття сформувалося пізніше, проте його педагогічні ідеї глибоко перегукуються з основами сучасної екологічної освіти. Він послідовно наголошував на важливості морального ставлення до

природи, виховання любові до рідної землі, турботливого ставлення до всього живого — а це і є фундаментом для формування екологічної компетентності.

Видатний педагог зауважував, що екологічне виховання повинно забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти різнобічне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, сформувати потребу людини у спілкуванні з природою та прагнення приймати активну участь у збереженні довкілля. Педагог створив чітку педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання учнів, метою якого є цілеспрямоване формування у кожної дитини системи знань про екологію.

Отже, проаналізувавши праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, науковців, можемо зробити висновок, що екологічна освіта в молодшому шкільному віці має велике значення, оскільки саме в цей період формуються основи екологічної культури, відповідальності за природу та стійкі поведінкові навички. Саме тому, розвиток і формування екологічної компетентності у учнів початкової школи закладає фундамент для формування екологічно свідомої особистості, яка в майбутньому сприятиме збереженню довкілля.

Екологічна освіта передбачає поетапний підхід, орієнтований на всі вікові, соціальні та професійні категорії населення. У системі безперервної екологічної освіти першочергова роль належить навчанню учнів молодшого шкільного віку, основною метою якого є формування у дітей базових уявлень про навколишній світ, виховання поваги та відповідальності за природу [39].

Аналіз типових освітніх програм для початкової школи під керівництвом Р. Шияна [60] та О. Савченко [59] дає змогу зробити логічний підсумок, що формувати світогляд учнів, орієнтований на розуміння та аналіз екологічних проблем слід з першого класу, а також робити це систематично та послідовно. Шкільний етап є ключовим у системі екологічної освіти, адже сучасне суспільство очікує від освітнього закладу максимального розвитку

інтелектуальних здібностей учнів, а також формування загальнолюдських цінностей, зокрема духовності, екологічної культури, моралі та етики. Саме школі відводиться провідна роль у формуванні екологічного мислення. Пріоритетом екологічної освіти у початковій школі є формування фундаментальних знань про природу, розуміння процесів, що відбуваються у природі, виховання ціннісного ставлення до навколишнього середовища, розуміння значущості та взаємозв'язку екології з іншими науками, міжпредметну інтеграцію, а також ознайомлення з основами природоохоронного законодавства. Особливістю сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію відносин між суспільством і природою, вирішення екологічних проблем та забезпечення сталого розвитку. Завдання й цілі екологічної освіти формуються з урахуванням стратегічних напрямів національної екологічної політики [37].

Екологічна освіта охоплює такі ключові елементи, як екологічні знання, мислення, світогляд, етика та культура. Її стратегічне завдання полягає у тому, щоб створити науково обґрунтовані підходи до освіти, поступово реформувати систему навчання з урахуванням позитивного національного та зарубіжного досвіду взаємодії з природою, а також виховувати наступні покоління із високим рівнем екологічної культури та свідомості.

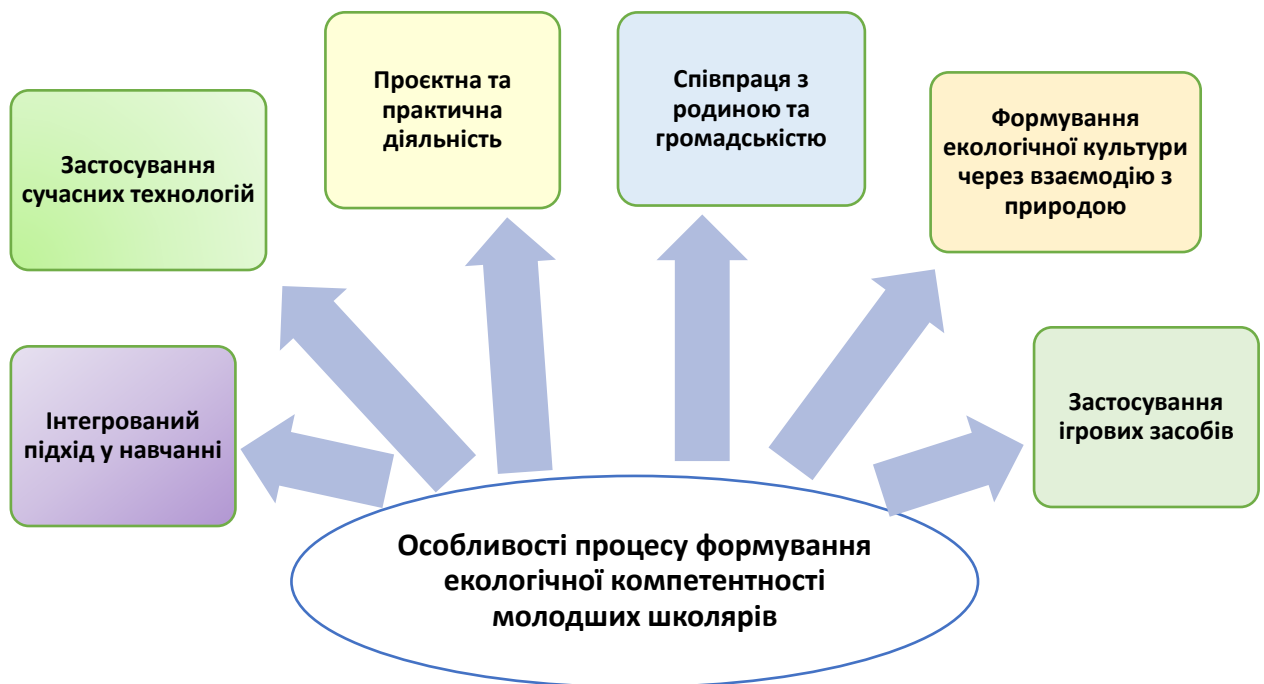
Формування екологічної компетентності у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, оскільки саме в цьому віці закладаються основи екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища. В умовах екологічної кризи та глобальних змін у природі особливого значення набуває виховання екологічно свідомої особистості. Екологічна компетентність молодших школярів – це важливий аспект їхньої освіти та розвитку, який визначає їхню здатність розуміти, оцінювати та взаємодіяти з навколишнім середовищем у свідомий і відповідальний спосіб. Це поняття включає в себе ряд аспектів, які мають ключове значення для збереження природи та створення сталого

майбутнього для нашої планети. Зміст екологічної компетентності полягає у розумінні основних принципів та закономірностей екосистем, вмінні визначати вплив своїх дій на природу, а також у вмінні приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на збереження навколишнього середовища.

Основний зміст цього поняття включає знання про види рослин і тварин, функціонування екосистем, поняття про відновлювані та невідновлювані природні ресурси, а також здатність застосовувати ці знання на практиці. Екологічна компетентність передбачає розуміння в молодших школярів основних концепцій, таких як екосистеми, біорізноманітність, взаємодія видів, цикли речовин та енергії в природі. Дитина, в якій сформована екологічна компетентність розуміє, що все у природі взаємопов'язане і які наслідки можуть виникнути внаслідок порушення цих взаємозв'язків. Ця компетентність передбачає в учнів усвідомлення особистого впливу на навколишнє середовище. Школярі зі сформованою екологічною компетентністю можуть аналізувати складні екологічні проблеми, аналізувати можливі варіанти розв'язання складних екологічних проблем, сприяти збереженню природи. Вони розуміють важливість ведення здорового способу життя. Екологічна компетентність включає в себе участь у громадянських ініціативах та акціях, спрямованих на збереження навколишнього середовища. Молодші школярі з цією компетентністю можуть співпрацювати з іншими школярами, задля вирішення екологічних проблем. Екологічно компетентні учні виявляють емпатію до інших видів і генерацій, вони розуміють, що збереження природи і сталого розвитку стосується не тільки їх самих, але і майбутніх поколінь. Вони відчують відповідальність за долю планети і діють відповідно до цього. Екологічно компетентні школярі володіють практичними навичками, які дозволяють їм доглядати за природою, використовувати ресурси раціонально, мінімізувати відходи, та приймати активну участь у природоохоронних заходах. Сутність екологічної компетентності, є важливою складовою освіти та розвитку

сучасних молодших школярів. Ця компетентність допомагає підготувати молодше покоління до вирішення нагальних екологічних проблем і забезпечувати стале майбутнє для нашої планети.

Початкова школа виступає важливим етапом становлення особистості, де закладаються основи екологічного світогляду, відповідального ставлення до природи, морально-ціннісних орієнтирів. Особливості цього процесу визначаються віковими психологічними характеристиками молодших школярів, інтегрованим підходом до навчання, зокрема в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ», поєднанням навчання й виховання та інше (Рис.1.3.).

Рис.1.3. Особливості процесу формування екологічної компетентності молодших школярів

Варто визначити основні особливості процесу формування екологічної компетентності, а саме:

1. Інтегрований підхід у навчанні молодших школярів

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході, взаємодоповненні, взаємопроникненні різних предметів. Освіта

розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі предмети. Такий підхід у навчанні можна вважати ключовим чинником ефективного формування екологічної компетентності в учнів початкової школи. Оскільки він передбачає цілісне засвоєння знань, умінь і цінностей, пов'язаних із взаємодією людини й природи, через поєднання різних галузей знань — природничої, мовної, мистецької, технологічної тощо. Особливо важливим у цьому контексті є предмет «Я досліджую світ», який дає змогу об'єднати екологічний зміст із реальним досвідом молодшого школяра, розвиваючи спостережливість, критичне мислення, практичні навички дослідження навколишнього середовища. Інтеграція сприяє не лише кращому розумінню екологічних понять, а й формуванню внутрішньої мотивації до збереження природи, адже учні можуть усвідомлюють екологічні проблеми не відокремлено, а в контексті повсякденного життя. Такий підхід відповідає принципам сталого розвитку освіти та створює умови для гармонійного поєднання знань, дій і цінностей в екологічному вихованні.

Отже, інтегрований підхід у формуванні екологічної компетентності передбачає включення екологічної складової в різні предмети (математику, літературне читання, мистецтво, інформатику та ін.), а також використання міжпредметних зв'язків для формування цілісного екологічного світогляду.

2. Активне застосування сучасних технологій

Концепція НУШ передбачає активне впровадження в освітній процес нових підходів до навчання, які спрямовані на формування «м'яких» навичок, ініціативної, інтелектуально розвиненої особистості учня, здатної мислити нестандартно та творчо, спроможної розв'язати завдання у будь-яких життєвих ситуаціях. З метою забезпечення активізації самостійної пізнавальної діяльності учня, реалізації навчання через дослідження, упроваджуються такі інноваційні освітні технології, як проєктна технологія та технологія розвитку критичного мислення. Саме вони сприяють ефективній реалізації компетентісного підходу в освітньому процесі.

Застосування сучасних технологій у процесі формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку передбачає:

1. *Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а саме:*

- використання інтерактивних презентацій, відеоуроків, освітніх відео, мобільних додатків;

- використання цифрових карт, освітніх платформ, онлайн-вікторин (Kahoot, LearningApps та ін.);

- віртуальні екскурсії у природні заповідники, еко-парки, скансени.

2. *Впровадження елементів STEM/STEAM-освіти.*

Абревіатура STEM/STEAM – розшифровується як: S – science (з англ. наука), T – technology (з англ. технології), E – engineering (з англ. інженерія), A – art (з англ. мистецтво), M – mathematics (з англ. математика). Отже, STEM-освіта – це спеціалізований освітній напрямок, головний акцент у якому зроблено на вивченні точних та природничих наук, із додаванням потужного інноваційного та технологічного компонентів. Фундаментальними одиницями для STEM-освіти є інноваційне мислення, наукові методи, математичне моделювання та інженерний дизайн. Така освіта поєднує вивчення точних наук, застосовуючи креативний підхід, що сприяє розвитку обох сторін в особистості учня.

Впровадження елементів STEM/STEAM-освіти для формування екологічної компетентності молодших школярів передбачає:

- проведення простих екологічних дослідів з природних матеріалів (дослідження впливу світла на проростання насіння, фільтрація води та ін.);

- конструювання моделей (наприклад, моделі Сонячної системи);

- інтеграція екологічного змісту з математикою, мистецтвом та інше.

3. *Формування цифрової екологічної грамотності* передбачає усвідомлення впливу сучасних технологій на довкілля. А також шляхом надання необхідних інструментів для пошуку та аналізу інформації екологічного спрямування.

3. Проектна та практична діяльність

Практична діяльність має особливо важливе значення для формування екологічної компетентності молодших школярів, оскільки забезпечує безпосередню участь учнів в дослідницькому, творчому та пізнавальному процесах. Серед особливостей такої діяльності можна визначити зв'язок із реальним життям, стимулювання ініціативності учнів, міжпредметна інтеграція та формування навичок командної роботи та співпраці.

Проектна та практична діяльність молодших школярів в галузі екології передбачає:

- реалізацію різноманітних екологічних проєктів («Екологічний щоденник», «Дамо речам друге життя!» та ін.);
- проведення екологічних акцій («Посади дерево – дихай разом з планетою», «Чиста планета – здорова планета», «Сортування сміття», «Збір макулатури» тощо).

4. Гра як засіб формування екологічної компетентності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Ігрова діяльність відіграє важливу роль в екологічному вихованні учнів. Найважливіший аспект у такій роботі полягає в тому, що гра є провідною діяльністю дітей молодшого шкільного віку, а також виступає засобом всебічного розвитку й виховання особистості. Гра є активною формою пізнання навколишньої дійсності, це свідома й цілеспрямована діяльність, яка, за своєю суттю, відкриває шляхи до пізнання світу.

Через гру найперше відбувається практичне та ефективне засвоєння реальності, а вже потім – накопичуються знання. Такий висновок зробили дослідники теорії гри, що слід враховувати у практичній діяльності. Саме дидактичні ігри відіграють важливу роль у процесі ознайомлення учнів початкових класів із природою на засадах екологічного підходу.

Ігрова діяльність як засіб формування екологічної компетентності передбачає наступне:

- використання ігор, квестів, вікторин екологічного спрямування (гра «Екологічна мозаїка», «Що? Де? Коли? у світі екології»);
- рольові ігри, сюжетно-рольові ситуації, які пов'язані із природоохоронною діяльністю («Я - дерево», «Еко-патруль на варті»);
- стимулювання творчості і уяви в процесі створення власних ігор на екологічну тематику.

5. Формування екологічної культури через взаємодію з природою

Формування екологічної культури в учнів молодшого шкільного віку тісно пов'язане з безпосередньою взаємодією з навколишнім середовищем, яке являє собою не лише об'єкт пізнання, а й джерело морального, естетичного й емоційного розвитку дитини. Спостереження за природними явищами, догляд за рослинами й тваринами, участь у природоохоронних заходах формують у молодших школярів почуття відповідальності, дбайливе ставлення та розуміння взаємозв'язків у навколишньому світі, що створює основу для внутрішнього прийняття екологічних цінностей і усвідомлення власної ролі у збереженні довкілля.

Формування екологічної культури через взаємодію з природою передбачає організацію екскурсій у природні парки (заказники, ботанічні сади), ведення спостережень за природою, догляд за рослинами чи тваринами.

6. Співпраця з родиною та громадськістю

Ефективне формування екологічної компетентності молодших школярів неможливе без тісної співпраці закладу освіти з родиною та громадськістю. Саме узгоджені дії школи, батьків і місцевої спільноти створюють сприятливі умови для виховання екологічно свідомої особистості. Завдяки такій взаємодії діти мають змогу не лише засвоювати екологічні знання у школі, а й застосовувати їх у повсякденному житті, переймаючи позитивні приклади з найближчого соціального оточення. Така діяльність передбачає:

- взаємодію початкової школи з батьками у вихованні екологічної відповідальності дітей;

- залучення молодших школярів до сімейних екологічних ініціатив (економне використання води, електроенергії, повторне використання речей, сортування сміття та ін.).

Таким чином, проаналізувавши особливості формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку подані вище розуміємо, що цей процес у сучасних умовах вимагає поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, активної участі дітей у природоохоронній діяльності та підтримки цього процесу на рівні школи, сім'ї та громади. Це допоможе виховати екологічно відповідальних громадян, здатних діяти в інтересах збереження природи.

1.3. Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»

У наш час людство все більше переймається екологічними проблемами. Все частіше з'являються повідомлення про шкідливі наслідки діяльності людини для навколишнього середовища: забруднення води, повітря та землі, неконтрольована вирубка лісів, зникнення видів флори і фауни, глобальне потепління, засмічення Світового океану та інші екологічні виклики. Необхідність зміни підходу суспільства до взаємодії з природою вимагає переосмислення власних дій від споживацького підходу до бережливого ставлення до навколишнього середовища. Ключовою складовою цього процесу є розвиток екологічної компетентності особистості, що зростає. Відомо, що основи світогляду людини формуються ще в ранньому дитинстві, коли дитина вперше знайомиться із природою, саме тому екологічна освіта має впроваджуватися вже з молодшого шкільного віку. Питання екологічної освіти в Україні зараз набуває вирішального значення. Саміт ООН зі сталого розвитку (2015) визначив необхідність того, щоб школа сприяла усвідомленню цінності природи та необхідності брати на себе відповідальність за її охорону. Окремі риси і складові екологічної

компетентності визначені у «Концепції екологічної освіти України» [31], Законі України «Про освіту» [25], Концепції НУШ [32]. Державний стандарт початкової освіти, затверджений Кабінетом Міністрів України від 21 лютого 2018 р., чітко визначає, що метою природничої освітньої галузі є розвиток компетентностей у сфері природничих наук, техніки та технологій, екології та інших ключових компетентностей [19]. Це досягається через освоєння знань, навичок та методів діяльності, розвиток здібностей, які сприяють ефективній взаємодії з природою. Важливо не лише навчити дитину адаптовуватись до екологічних умов, що існують, але й намагатись розвивати її креативність, активність, екологічну свідомість та культуру. Адже такі навички допоможуть їй знаходити нові, нестандартні рішення щодо екологічних проблем, докладати зусиль для покращення довкілля, проявляти ініціативу.

Під час освітнього процесу в початковій школі, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» учні розпочинають усвідомлено сприймати світ й вчать досліджувати та аналізувати середовище, що їх оточує. Молодші школярі пізнають різноманіття властивостей предметів і явищ природи, вчать їх порівнювати, знаходити спільні та відмінні риси. Чим більше учні розуміють взаємозв'язок між різними явищами природи, тим глибше формується їх екологічна свідомість, що є підґрунтям для формування екологічної компетентності.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» є одним із важливих інструментів у процесі формування світогляду учня, емоційно-ціннісного ставлення до природи, перших навичок відповідальної поведінки щодо довкілля, а також, є обов'язковим навчальним предметом у рамках Нової української школи.

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є формування в учнів цілісної картини світу під час набуття власного соціального досвіду. Матеріал курсу охоплює систему знань про природу і суспільство, сприяє

розвитку в учнів молодшого шкільного віку навичок дослідницької діяльності та формуванню ціннісних орієнтирів.

На уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» екологічна компетентність формується не ізольовано, а в контексті інтегрованого навчання — через поєднання природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей. Зміст курсу охоплює широкий спектр тем, спрямованих на усвідомлення ролі людини в екосистемі, на виховання бережливого ставлення до природи, розвиток відповідальності за власну поведінку. Наприклад, у 4 класі молодшим школярам пропонують вивчати теми «Як ми впливаємо на довкілля?», «Чи можуть винаходи бути небезпечними?», «Чому потрібно берегти воду?», «Сортуємо сміття правильно», «Тварини та рослини Червоної книги України». Ці теми безпосередньо пов'язані з екологічною тематикою.

Методика процесу формування екологічної компетентності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі ґрунтується на таких принципах, як інтеграція, діяльнісний підхід, особистісна орієнтованість, гуманізація навчання та екологізація змісту, і є важливим напрямом сучасної освітньої практики в умовах реалізації Концепції Нової української школи.

У формуванні екологічної компетентності молодших школярів застосовуються: *діяльнісний підхід*, завдяки якому учні не лише отримують знання, а й використовують їх у практичній діяльності (дослідження, проєкти, спостереження); *принцип наочності* — застосування ілюстрацій, демонстрації відеоуроків, прикладів; *інтегрованість* — поєднання з іншими галузями знань.

Формування екологічної компетентності молодших школярів здійснюється поєднанням різних форм роботи, розглянемо їх детальніше.

1. Дослідницькі проєкти, міні-проєкти.

У початковій школі на уроках «Я досліджую світ» реалізовується достатня кількість дослідницьких проєктів на екологічну тематику. Такі

проекти сприяють формуванню екологічної свідомості, зацікавлення учнів, прищеплювання любові до природи. Дослідницькі проекти є ефективним засобом формування пізнавальної активності та критичного мислення молодших школярів та екологічної компетентності учнів. Під час реалізації дослідницьких проектів молодші школярі вчаться ставити запитання, висувати гіпотези, аналізувати та систематизувати інформацію, проводити прості експерименти, робити висновки та презентувати результати. Такий підхід забезпечує інтеграцію знань з природознавства, етики, технологій і соціальних дисциплін, а також розвиває самостійність та відповідальність у ставленні до природи. Приклади дослідницьких проектів на екологічну тематику: «Як економити електроенергію вдома?», «Я спостерігаю за ростом рослин», «Як температура повітря впливає на довкілля?», «Життя комах у шкільному дворі», «Вплив сміття на навколишнє середовище» та інші. Також сюди можна віднести таку діяльність, як виготовлення лепбуків, постерів, листівок на екологічну тематику.

Створення мініпроектів також має великий вплив на формування екологічної компетентності. Наприклад, такими екологічними мініпроектами можуть бути проекти «Мій екологічний календар», «Зелений куточок у класі», «Створи годівничку для птахів» тощо.

2. Експерсії та прогулянки.

Участь у експерсіях, екологічних прогулянках на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі є важливою формою організації навчання, яка поєднує пізнавальну діяльність з практичним досвідом. Вони сприяють активному спостереженню за об'єктами природи та явищами (наприклад, сезонні зміни, сліди тварин, стан рослин, стан повітря), розвитку екологічного мислення та ціннісного ставлення до природи, оскільки учні вчаться помічати проблеми довкілля.

3. Участь у екологічних акціях.

Долучення молодших школярів до екологічних акцій, конкурсів малюнків, виставок чи флешмобів сприяє формуванню активної життєвої

позиції та усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля. Такі заходи розвивають емоційно-ціннісне ставлення до природи, стимулюють екологічну ініціативність і залучають дітей до реальної природоохоронної діяльності.

У роботі з формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках курсу «Я досліджую світ» можна застосовувати наступні методи екологічного виховання: екологічні ігри, метод екологічної асоціацій, метод екологічної рефлексії та інші. Основні методи, які застосовуються на уроках можемо поділити на: **словесні** (розповідь, пояснення, бесіда, обговорення); **наглядні** (демонстрація відео, ілюстрацій, природного матеріалу); **практичні** (спостереження, досліди, творчі завдання) та **ігрові** (сюжетні, рольові, предметні).

Хочемо детальніше зупинитись на важливості ігрової діяльності для кращого формування екологічної компетентності учнів початкової школи. Використання різноманітних ігор у навчанні є надзвичайно ефективним, оскільки робить процес засвоєння складних тем не просто механічним запам'ятовуванням, а усвідомленим процесом. Завдяки дидактичним іграм, які вчитель проводить у класі, молодші школярі не лише здобувають потрібні знання та практичні навички, а й відчують щире зацікавлення до навчання, розвивають критичне мислення та творчі здібності. До ігор, що формують екологічну компетентність у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» можемо віднести наступні: «Корисно – шкідливо», «Ланцюжок живлення», «Сортуємо побутове сміття разом», «Друзі природи», «Будуємо еко-місто», «Дім – нуль відходів» та інші.

Крім того, через сюжетно-рольові ігри, творчі завдання та екологічні проекти розвиваються соціальні й громадянські якості учнів: відповідальність, доброзичливість, емпатія. Особливо ефективним є залучення дітей до шкільних або позакласних екологічних акцій, таких як прибирання території, виготовлення годівничок, збирання вторинної сировини. Така діяльність не лише збагачує учнів знаннями, а й формує

уміння аналізувати, робити висновки, співпрацювати в групі, вирішувати проблеми, пов'язані із захистом природи.

Отже, у результаті системної роботи в межах курсу «Я досліджую світ» молодші школярі поступово опановують основи екологічної культури, що проявляється у знаннях, навичках екологічно безпечної поведінки та сформованому ставленні до природи як до цінності. Саме в цьому віці закладається основа для розвитку відповідального громадянина, який у майбутньому здатен приймати екологічно виважені рішення. Таким чином, уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» відіграють ключову роль у формуванні екологічної компетентності молодших школярів, забезпечуючи умови для формування цілісного ставлення до світу, заснованого на знаннях, гуманістичних цінностях та екологічній відповідальності.

Висновки з першого розділу

На основі узагальнення теоретичних матеріалів, що наведені у першому розділі, було зроблено такі висновки:

1. Аналіз наукових джерел засвідчив відсутність єдиного підходу до визначення поняття «компетентність», проте більшість дослідників (Н. Бібік, О. Дубасенюк, М. Головань, Г. Селевко, О. Онопрієнко та ін.) розглядають її як інтегральну якість особистості, що виявляється у здатності вирішувати реальні завдання, діяти ефективно та творчо. Оскільки компетентнісний підхід є ключовим орієнтиром сучасної освіти, спостерігаємо зміщення акцентів із засвоєння знань на розвиток здатності учнів діяти, приймати рішення, застосовувати знання в реальних життєвих ситуаціях. Компетентність визначається як інтегративна характеристика особистості, що включає знання, уміння, навички, досвід, цінності та готовність до діяльності.

2. Встановлено, що сьогодні єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності немає. Однак, підсумовуючи різні визначення

цього поняття, які пропонують українські науковці, акцентуючи увагу на його складових та значенні в освіті, можна сформулювати таке визначення екологічної компетентності, як здатність розуміти складні екологічні процеси, вплив людини на природу та приймати раціональні рішення щодо власної поведінки та стосунків з навколишнім середовищем.

3. Екологічна компетентність визнається однією з одинадцяти ключових компетентностей Нової української школи, оскільки вона формує відповідальне ставлення до природи, розуміння взаємозв'язків у системі «людина – природа – суспільство» та здатність приймати екологічно доцільні рішення.

4. Досліджено, що структура екологічної компетентності є багатокомпонентною. Однак найчастіше виділяють три основні складові: когнітивну (систему знань про природу та екологічні закономірності); емоційно-ціннісну (позитивне ставлення до довкілля, сформоване на основі моральних і етичних орієнтирів) та діяльнісну (уміння реалізовувати практичні природоохоронні дії у повсякденному житті). Така триєдність — «знання – ставлення – дія» — є базою ефективного формування екологічної компетентності в початковій школі.

5. Формування екологічної компетентності є важливим завданням сучасної освіти, адже воно сприяє становленню екологічно свідомої, соціально відповідальної, морально зрілої особистості. У молодшому шкільному віці закладаються основи світогляду, формуються морально-ціннісні орієнтири, тому саме цей період є найбільш сприятливим для екологічного виховання.

Отже, екологічна компетентність молодших школярів є результатом інтеграції знань, цінностей і практичних умінь, які формуються у процесі систематичного навчання й виховання, зокрема на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Її розвиток є необхідною умовою становлення екологічно відповідальної особистості, що усвідомлює свою роль у збереженні довкілля.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

2.1. Стан сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»

Наша експериментальна робота розпочалась з констатувального етапу, метою якого було встановити фактичний стан та рівень сформованості екологічної компетентності учнів 4 класу на момент проведення дослідження. Для цього застосовували метод спостереження, а також було розроблено діагностичні завдання, анкетування, які дозволили визначити рівень екологічної обізнаності, ціннісного ставлення до природи та готовності до природоохоронної діяльності у молодших школярів.

Наше експериментальне дослідження проводилось у декілька етапів. Перший рівень експерименту ми розпочали з пошукового етапу.

На пошуковому етапі передбачався аналіз Державного стандарту початкової освіти [19] та Концепції нової української школи щодо екологічного спрямування [32].

Процес формування екологічної компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики враховано в Державному стандарті початкової освіти (2018р.), який ґрунтується на засадах компетентнісного та особистісно орієнтованих підходах до навчання, враховує вікові особливості психофізіологічного розвитку дитини, орієнтується на здобуття учнями початкових класів екологічної компетентності, де зазначено про екологічну компетентність як ключову [19].

Визначено основні напрями діяльності молодших школярів, а саме:

1. Ознайомлення зі світом природи, набуття досвіду в її дослідженні, пошук відповідей на запитання, спостереження за навколишнім світом, розвиток допитливості та експериментування;

2. Набуття та систематизація інформації природничого характеру, отриману з доступних джерел;

3. Усвідомлення розмаїття природи, взаємозв'язків об'єктів та явищ у навколишньому середовищі, здатність пояснити роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідального ставлення до навколишнього світу;

4. Розвиток критичного мислення, поєднання набутого раніше досвіду з новим, креативний підхід для розв'язування природничих проблем.

Аналізуючи Концепцію нової української школи розуміємо, що у ній передбачено інтеграцію екологічної освіти в освітній процес, спрямовану на формування екологічної компетентності учнів. Автори Концепції вважають, що саме в молодшому шкільному віці необхідно закладати основи сприйняття навколишнього середовища, врахування його емоційно-естетичного впливу на особистість. Ознайомлення дитини з навколишнім середовищем має починатися не з вивчення окремих дисциплін, а з сприйняття цілісності довкілля, усвідомлення себе частинкою природи та свого впливу на довкілля [32].

На пошуково-розвідувальному етапі передбачалося також аналіз підручників з інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

У рамках вимог Нової української школи було видано декілька інноваційних підручників курсу “Я досліджую світ” для закладів освіти, написаних авторами: 1) Т. Гільберт, С. Тарнавська, Н. Павич; 2) Н. Будна, Т. Гладюк, С. Заблоцька, Н. Шост; 3) О. Іщенко, А. Іщенко, Ю. Баранова; 4) І. Жаркова, Л. Мечник, Л. Роговська; 5) О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко; 6) Н. Бібік, Г. Бондарчук; 7) І. Грущинська, З. Хитра, І. Дробязко (Рис. 2.1.).

Визначальним принципом створення інтегрованого підручника «Я досліджую світ», є принцип природовідповідності. В.О. Сухомлинський зауважував, усе, що оточує дитину і сама дитина — є природа. Дитина у

майбутньому повинна стати тим, до чого в неї є природні здібності. І завдання учителя виявити їх, і створити умови для того, щоб дитячі здібності, нахили, інтереси і таланти могли розвиватися [56].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» спрямований на розвиток соціальних навичок у школярів. Залучаючи систему знань про природу та суспільство, ціннісні орієнтири в різних аспектах життя, а також методи дослідницької роботи, інтегрований курс стимулює активний розвиток наукової та технологічної грамотності через практичний досвід вирішення проблем.

Рис. 2.1. Підручники інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 4 класу

Аналізуючи подані підручники можемо сказати, що більшість підручників з предмету «Я досліджую світ» демонструють традиційні, але якісно вдосконалені підходи до добору і структурування змісту, деякі — зовсім нові. Аналізуючи структуру підручників, можна визначити, що у більшості із них зміст структуровано за порами року. Майже в усіх підручниках обсяг матеріалу для уроку розміщено на одному-двох розворотах сторінок. Продовжуючи аналізувати структуру підручників, варто зазначити, що усі вони містять умовні позначення, що сприяє кращому

розумінню і навігації у поданому матеріалі. Вони допомагають учням швидко знаходити певні типи завдань, вказівок, додаткової інформації тощо. Позитивним є те, що усім авторам вдалося вдало дібрати цікавий споріднений матеріал кількох галузей навколо однієї теми, усунути дублювання у вивченні низки питань. Робота за такими підручниками знімає стомлюваність, перенапруження учнів завдяки переключенню на різноманітні види діяльності.

Проаналізуємо більш детально підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 4 класу (авт. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко) (Див. Рис. 2.2.) [71]. Підручник створений членами авторського колективу розробників Типової освітньої програми під керівництвом Р. Б. Шияна й побудований на матеріалах, апробованих у 160 пілотних школах НУШ. Він забезпечує реалізацію завдань природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної і технологічної освітніх галузей, а також, частково, математичної і мовно-літературної.

Рис. 2.2. Підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 4 класу (авт. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко) у двох частинах

Реквізити підручника

Назва: «Я досліджую світ»: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах).

Авторський колектив: О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко.

Рік видання: 2021

Палітурка підручника: тверда, забарвлення кольорове. На обкладинці надруковано назву авторів, назву видавництва, клас та частина комплекту підручника (частина 1, частина 2). Також зазначено, що це інтегрований курс. На палітурці зображено допитливих дітей молодшого шкільного віку, навколо них розташовані елементи навколишнього світу на різну тематику.

Структура підручника. Підручник відповідає Державному стандарту початкової освіти. Розроблений відповідно до Типової освітньої програми під керівництвом Р.Б. Шияна.

На наступній сторінці розміщено вступне звернення до школярів від авторок підручника. Внизу сторінки знаходяться умовні позначення з їх розшифруванням, які будуть зустрічатися школярам під час роботи з підручником протягом усього навчального курсу. Також зображено умовні позначення для вчителя щодо освітніх галузей.

Зміст підручника побудовано за принципом тематичної інтеграції. Фактичний зміст відповідно до сторінок розміщено на початку книги. В ньому вказано назву розділів, тем та відповідні номери сторінок.

Характеристика змісту. Увесь зміст підручника поділено за темами: Подорожуємо і відкриваємо світ (ст. 4), Машина часу (с. 38), Чарівні перетворення (с. 72), Факти і таємниці (с. 106) у Частині 1; Світ невидимий (с. 4), Світ невідомий (с. 26), Як це влаштовано (с. 54), Енергія (с. 82), Можливості людини (с. 124) у Частині 2. Подача матеріалу поступова, що забезпечує формування цілісної картини світу. На початку кожної нової теми автори повідомляють, що будуть вивчати діти впродовж цієї теми. Також, дітям пропонується розглянути та обговорити малюнок, присвячений заданій тематиці, пропонується навідні запитання.

Автори підручника пропонують багато різноманітних завдань для обмірковування, перевірки знань учнів та виконання творчих завдань. Кожна тема містить: запитання для мотивації; основний текст з фактами, спостереженнями, ілюстраціями; дослідницькі завдання; запитання для рефлексії. Деякі завдання для рефлексії представлені у вигляді коміксів. Для творчих завдань автори пропонують виготовити вироби з покроковою інструкцією. Умовні позначення або qr-коди до таких завдань вказують на те, що до них є електронні додатки, в яких учень може знайти відео інструкцію по виготовленню виробів.

Майже до кожної теми автори пропонують словничок незнайомих слів, трактування яких можна знайти в кінці підручника. Рубрики «Попрацюй у парі» та «Попрацюй у групі» спрямовані на розвиток в учнів навичок самостійної роботи або роботи в групі. Молодші школярі опановують навички самостійно вирішувати поставлені перед ними завдання, або ж просити допомоги у однокласників, спільно з учасниками приходити до єдиного рішення. У цьому процесі розвивають свої творчі вміння, креативність, самостійність у прийнятті рішень, виховують відповідальність перед групою тощо.

Тексти підручника адаптовані для дітей 9 – 10 років. Шрифт тексту відповідає усім санітарним правилам і нормам, добре сприймається зорово. Тексти навчального посібника є змістовними, доступними та зрозумілими дітям відповідної вікової категорії. Вони виконують інформаційну, виховну та навчальну функції. Присутня велика кількість наочності, що є надзвичайно важливим, для учнів молодшого шкільного віку, засобом сприймання та запам'ятовування інформації. Також присутні творчі та дослідницькі завдання зрозумілі, доступні та цікаві для молодших школярів. Вони сприяють розвитку креативності та творчого потенціалу дітей.

Навчально-методичне забезпечення. Для закріплення нового матеріалу учням пропонуються робочі з цікавими завданнями. Окрім комплекту робочих зошитів, навчально-методичне забезпечення до

підручника “Я досліджую світ” складається з методичних рекомендацій для вчителя, розробок інтегрованих днів, електронних додатків (інтерактивних версій сюжетних картин та коміксів), розвивальних онлайн-ігор тощо. Розміщені на сайті матеріали структуровано за навчальними тижнями.

Таким чином, проаналізувавши підручник інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (авт. О.Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко) можемо зробити наступні висновки:

1. Підручник охоплює широке коло тематик, зокрема: природознавчий компонент (знайомство з тілами природи, явищами, екосистемами, практичні спостереження, досліді), громадянську освіту (права дитини, культурна спадщина України), соціальні навички (взаємодія з однолітками, вирішення конфліктів, емоційний інтелект) та ін. Важливу роль у ньому відведено й формуванню екологічної грамотності (охорона природи, сортування відходів, відповідальне споживання. Окрема увага приділяється ціннісному ставленню до природи, людей, себе.

2. Підручник розроблений, використовуючи педагогічні та дидактичні принципи, а саме: інтерактивний підхід (завдання сприяють діалогу, роботі в парі, групі), дослідницький підхід (проведення дослідів у групі, самостійно), рефлексія (наприкінці тем або уроків є рубрики: «Поміркуй», «Поясни», «Як змінилася твоя думка?»), диференціація (завдання передбачають різні рівні складності).

3. Ілюстративний та візуальний компонент різноманітний, містить багато якісних ілюстрацій, фото з життя, схем, мап. Також міститься інфографіка, яка подає складну інформацію у доступній формі. Великим позитивним моментом є QR-коди з інтерактивними відео, віртуальними лабораторіями або поясненнями (за підтримки мультимедійних матеріалів до підручника).

4. Виховний компонент (матеріал подано з позиції гуманізму, доброзичливості, емпатії, розвивається ціннісне ставлення до природи, культури, родини, рідної землі).

Отже, підручник «Я досліджую світ» для 4 класу за ред. Т. Волощенко побудовано методично грамотно, є змістовно багатим та візуально привабливим, що повністю реалізує ідеї Нової української школи. Він забезпечує інтегроване навчання, формує необхідні компетентності й відповідає сучасним освітнім запитам. Підручник цілком відповідає Концепції Нової української школи, адже: орієнтований на формування компетентнісного підходу; підтримує індивідуальний стиль пізнання учнів, спрямований на розвиток особистості; реалізує інтеграцію змісту навчання за основними освітніми галузями. Однак, певним недоліком є те, що підручник не містить достатньої кількості ігрових завдань, особливо рухливих. Рухливі активності та ігри на свіжому повітрі майже відсутні, хоча це важливо для учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз робочого зошита з предмета «Я досліджую світ» для 4 класу (авторів Т. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко) у двох частинах.

Загальна характеристика: робочий зошит є складовою навчально-методичного комплексу до підручника «Я досліджую світ» для 4 класу. Видання відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти, реалізує компетентнісний підхід та орієнтоване на інтеграцію знань з природничої, соціальної, громадянської та технологічної освітніх галузей.

Структура та зміст. Зошит поділений відповідно до тематичних розділів підручника. Завдання мають інтегрований характер, що сприяє розвитку міжпредметних зв'язків. Значну увагу приділено формуванню екологічної компетентності: є завдання на спостереження, аналіз стану довкілля, моделювання екологічних ситуацій. Представлено вправи різних типів: на логіку, доповнення схем, творчі завдання, малюнки, практичні дослідження.

Аналіз робочого зошита з предмету «Я досліджую світ» показав, наявність у зошиті дослідницьких міні-проектів, різноманітність завдань, що враховують вікові особливості учнів і стимулюють пізнавальну активність. Запропоновані завдання сприяють формуванню ціннісного ставлення до

природи, розвитку емоційної сфери. Є вправи з аналізу проблем навколишнього середовища (забруднення повітря, навколишнього середовища, економія енергоресурсів), які дають учням змогу робити висновки та шукати шляхи розв'язання.

Однак, аналіз виявив також деякі недоліки, а саме: деякі завдання потребують додаткових роз'яснень з боку вчителя, що може ускладнити самостійну роботу учнів. Інструкції до дослідів у робочому зошиті іноді занадто узагальнені, що потребує уточнення або адаптації.

На пошуково-розвідувальному етапі передбачався також аналіз типових освітніх програм початкової освіти.

Очікувані результати щодо реалізації природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі у типовій освітній програмі, розробленої під керівництвом О. Савченко [47] подано в таких змістових лініях: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Природа», «Людина і природа». Тематичну основу курсу складають ці змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрований суті.

Розглянемо детальніше змістові лінії «Людина і світ», «Людина і природа», де зазначено важливість формування екологічної компетентності учнів. Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом О. Савченко репрезентовано у таблиці 2.1.

Типова навчальна програма, розробленої під керівництвом Олександри Савченко дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів. Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях, розумінні наслідків своєї діяльності.

Таблиця 2.1

Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом О. Савченко

Людина і природа	
<p><i>наводить приклади</i> використання людиною природничо-наукових знань; матеріалів і виробів з них; місцевих виробництв [4 ГЮ 2.2]; <i>має уявлення</i> про машини і механізми (транспортні засоби, побутові прилади тощо) [4 ПРО 2.1]; <i>пояснює</i>, як властивості матеріалів зумовлюють їх використання [4 ПРО 3.3]; <i>спостерігає</i> за роботою машин, побутових приладів [4 ПРО 1.4]; <i>дотримується основних правил</i> безпечного користування електроенергією, побутовими пристроями і приладами (праска, електрична чи газова плита, та ін) [4 ПРО 3.4], [4 СЗО 4.5]; <i>розповідає</i> про вирощування рослин, догляд за свійськими тваринами; про винаходи людства і професії, пов'язані з пізнанням природи, її використанням і збереженням (фізик, шахтар, інженер, природоохоронець та інші) [4 ПРО 1.5]; <i>здійснює</i> пошук інформації про розвиток техніки і технологій, <i>обговорює</i> безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології [4 ПРО 2.1]; <i>моделює самостійно/у групі</i> зв'язки «природа – людина», «природа-рукотворний світ», «людина – рукотворний світ» і <i>складає розповідь</i> за створеною моделлю [4 ПРО 1.4]</p>	<p>Взаємозв'язки між людиною, природою і рукотворним світом. Значення природничо-наукових знань для людини. Рукотворний світ – світ, створений працею людини. Використання знань про природу, техніки і технологій людьми різних професій. Властивості і використання матеріалів у різних сферах діяльності людини (будівництві, виробництві паперу та енергії, продуктів харчування, побутових приладів тощо). Машини і механізми. Безпечне поводження з машинами і механізмами у повсякденному житті. Продукція місцевого виробництва і ресурси для її виготовлення. Рослинництво. Тваринництво. Винаходи людства. Ідеї природи, які людина застосовує у своїй діяльності.</p>
Людина і світ	
<p><i>має уявлення про</i> Землю як спільний дім для всіх людей, та необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів; <i>виявляє інтерес</i> і повагу до різних культур і звичаїв; [4ГЮ 3.1] <i>наводить приклади</i> співробітництва України з іншими країнами щодо проблем охорони природи, енергозбереження, безпечного життя, запобігання стихіям; <i>цікавиться</i> іншими країнами, країнами-сусідами; [4 ГЮ 3.2] <i>виявляє</i> патріотичні почуття і прагнення знати більше про досягнення українців у різних галузях [4 ГЮ 4.2]</p>	<p>Земля – спільний дім для всіх людей. Уявні подорожі в інші країни (проект). Найближчі сусіди України. Співробітництво людей у питаннях збереження природи і життя. Внесок кожної людини у збереження різних культур і природних багатств.</p>

Освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Шияна [48], спроектована на формування ключових компетентностей навчання учнів початкової школи. Освітню програму природничої освітньої галузі створено на основі Державного стандарту початкової освіти. Виокремлено такі змістові лінії: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі».

Очікувані результати представлені в таких змістових лініях: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі».

Змістова лінія «Я у природі» передбачає розвиток уявлень молодших школярів про об'єкти та явища природи, встановлення зв'язків між неживою і живою природою, колообіг води у природі, використання відновлювальних джерел енергії, формування бережливого ставлення до природи; вироблення навичок екологічно доцільної поведінки в довкіллі.

За програмою, укладеною під керівництвом Р. Шияна провідна роль у вивченні природничої освітньої галузі належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проєктній діяльності школярів.

Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом Р. Шияна репрезентовано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Очікувані результати навчання за програмою, укладеною під керівництвом Р. Шияна

2. Змістова лінія «Я у природі»	
Діє в навколишньому світі з урахуванням взаємозв'язків між об'єктами живої і неживої природи	<i>відповідально</i> діє в природі [4 ПРО 2-3.1-1]; <i>визначає</i> важливість того, що вивчає про довкілля [4 ПРО 2-3.1-2]; <i>висловлює</i> свою думку стосовно того, що вивчає про довкілля, <i>обґрунтовує</i> її [4 ПРО 2-3.1-3]; <i>пояснює</i> взаємозв'язки між об'єктами живої і неживої природи [4 ПРО 2-3.1-4]
Установлює зв'язки між діяльністю людини і станом навколишнього світу; складає правила поведінки в навколишньому світі і дотримується їх	<i>розрізняє</i> джерела енергії (відновлювані й невідновлювані) [4 ПРО 2-3.2-1]; <i>пояснює</i> важливість застосування відновлюваних джерел енергії [4 ПРО 2-3.2-2]; <i>складає</i> правила поведінки в природі [4 ПРО 2-3.2-3]; <i>дотримується</i> правил поведінки в природі [4 ПРО 2-3.2-4]
Визначає приблизні витрати природних ресурсів, що використовуються в родині, шляхи їх зменшення	<i>встановлює</i> за показаннями лічильників витрати води, газу, електроенергії родиною за день/тиждень/місяць, у різні сезони року [4 ПРО 2-3.4-1]; <i>пропонує</i> власні шляхи зменшення витрат природних ресурсів [4 ПРО 2-3.4-2]; <i>сортує</i> сміття на паперове, пластикове тощо і <i>пояснює</i> , навіщо це робить [4 ПРО 2-3.4-3]

Наступним етапом роботи при проведенні даного дослідження ми обрали усне опитування вчителів.

У опитуванні вчителів ми намагалися виявити їх рівень знань щодо екологічної обізнаності та проаналізувати вміння педагогів трансформувати складні екологічні проблеми для доступного розуміння і сприймання своїми учнями, пошуки шляхів їх вирішення (Додаток А).

Відповіді вчителів на перше і друге запитання опитувальника свідчать, що більшість з них має середній рівень теоретичних уявлень про екологію та види екологічних проблем (47 % опитаних), 41% - на достатньому рівні, 12% вчителів мають значну потребу у поглибленні та систематизації знань про екологію, закономірності відносин між організмами та довкіллям.

Відповіді на третє запитання опитувальника продемонстрували нам, що на думку 57% вчителів екологічній освіті приділяється достатньо уваги у початковій школі, 25% вчителів вважають, що екологічним питанням приділяється часткова увага, а 18% вважають, що питання екології потребує значно більшої уваги та системного підходу

Відповіді на четверте запитання опитувальника, продемонстрували нам, що вчителі, в основному, навчають учнів основам екології на уроках (обговорення, дискусії тощо) - 72%, 20% вчителів розкрили можливість навчання учнів основам екології застосовуючи екологічні ігри, і лише 8% опитаних, залучають учнів до спільної діяльності, яка пов'язана з розв'язанням екологічних проблем, застосовуючи діяльнісний підхід (екскурсії, толоки, висаджування дерев, сортування сміття тощо).

Аналізуючи п'яте запитання ми отримали такі результати: 58% опитаних відповіли чітко та навели значну кількість методів, які можна використати під час пояснення, навчання учнів основам екологічної освіти, проте 42% вчителів - виявили низький рівень знань про можливості їх використання під час навчання дітей екології.

Відповіді на шосте запитання опитувальника, про актуальні екологічні проблеми, які варто обговорювати з молодшими школярами

продемонстрували нам, що 70% вчителів вважають тему сортування сміття найбільш актуальною для обговорення, 20% - вважають за необхідне обговорювати проблему вирубки лісів, однак тільки 10% вчителів вважають всі наведені теми актуальними для обговорення з учнями.

Проаналізувавши сьоме запитання, про залучення батьків до екологічного виховання учнів, ми отримали такі результати: 54% вчителів підтримують інформаційну взаємодію з батьками (екоінформаційні куточки, Viber спільноти, буклети), 27% опитаних відповіли, що час від часу залучають батьків до екологічного виховання учнів, шляхом реалізації екопроектів, конкурсів (створення поробок з вторинної сировини, збирання макулатури тощо). Проте, 19% вчителів - виявили низький рівень залучення батьків до екологічного виховання учнів, оскільки батьки не виявили зацікавлення у цьому.

Аналізуючи відповіді на запитання про необхідність додаткової інформації з цієї проблеми, а також пропозиції вчителів щодо ефективнішого навчання основам екології у роботі з молодшими школярами, виявили, що більшість педагогів має потребу в інформації екологічного характеру, а основний зміст пропозицій зводиться до систематичного і продуманого використання прийомів та методів, які допомагатимуть правильно, доступно сприйняти запропонований матеріал і викликати у дитини інтерес до природи, що її оточує. Неабияку роль у цьому відіграє застосування саме діяльнісного підходу, що допомагає учням усвідомлювати, оцінювати та взаємодіяти з навколишнім середовищем у свідомий та відповідальний спосіб. На жаль, аналіз опитування свідчить, що діяльнісний підхід з питань екології у школі застосовується досить помірно.

Отже, аналіз навчальних програм та проведеного опитування вчителів свідчить, що для реалізації основного завдання нашого дослідження необхідна комплексна, багатостороння діяльність як педагогів, так і учнів, з метою навчання учнів четвертого класу основам екологічних знань для формування екологічної компетентності на уроках «Я досліджую світ».

Висновки

1. Встановлено, що процес формування екологічної компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики враховано в Державному стандарті початкової освіти, де екологічна компетентність зазначена як ключова. Формування екологічної компетентності молодших школярів є важливою складовою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і реалізується через знаннєвий, ціннісно-мотиваційний і діяльнісний компоненти.

2. Констатовано, що існуючий навчально-методичний супровід, зокрема, підручник та робочий зошит до курсу «Я досліджую світ» для 4 класу (автори Т. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко), забезпечує інтегроване навчання, формує необхідні компетентності й відповідає Концепції нової української школи. Підручник містить окремі завдання екологічного змісту, однак їхня кількість та глибина опрацювання не завжди забезпечують цілісне формування екологічної компетентності молодших школярів. Також відсутня достатня чисельність ігрових завдань, особливо рухливих, що є важливим для учнів молодшого шкільного віку.

3. Доведено, що застосування інтерактивних методів, дослідницьких проєктів, екскурсій та ігрових форм на уроках курсу «Я досліджую світ» позитивно впливає на формування відповідального ставлення дітей до природи й усвідомлення ними екологічних проблем.

4. Виявлено, що учні молодшого шкільного віку краще засвоюють екологічні знання через практичну та ігрову діяльність, творчу активність і безпосередню взаємодію з природою. Аналіз навчальних програм та проведеного опитування вчителів свідчить, що для реалізації основного завдання нашого дослідження необхідна комплексна, багатостороння діяльність як педагогів, так і учнів, з метою навчання учнів четвертого класу основам екологічних знань для формування екологічної компетентності на уроках «Я досліджую світ».

2.2 Характеристика рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»

Діагностиці рівнів сформованості екологічної компетентності приділяється велика увага, що передбачає оцінювання знань, умінь та навичок, пов'язаних з розумінням природи, екологічними проблемами та відповідальним ставленням до навколишнього середовища.

Різні автори пропонують свої власні шкали оцінювання сформованості екологічної компетентності, які різняться в межах трьох - шести рівнів. Одні автори доводять, що існує високий (творчий), середній (зберігальний) і низький (пасивний) рівні. Інші, пропонують виокремити шість рівнів екологічної компетентності: предметно-наслідковий, предметний (вихідний), наслідковий, відсторонений, теоретичний, абстрагований.

О. Гуренкова пропонує трирівневу шкалу оцінки екологічної компетентності: репродуктивний рівень розглядається як низький, реконструктивний – як середній, творчий – як високий [15].

С. Шмалей виділяє в своїй діяльності наслідковий, причинно-наслідковий, теоретичний, відсторонений, предметний, абстрактний рівні сформованості екологічної компетентності учнів, які оцінюються як низький (перших два), середній (два других) і високий (два останніх) рівні [53].

Започатковуючи експеримент та проаналізувавши різні шкали оцінювання рівнів сформованості екологічної компетентності, нами було виокремлено основні критерії та показники, за якими можна було б визначити рівні сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

Розробляючи критерії, виходили з того, що вони є своєрідним еталоном певної якості. Критерій – це сукупність показників, що дозволяють виділити явище із подібних, характеризують його максимально повно і мають свій ступінь вираженості. Окремо взяті показник та критерій не

можуть об'єктивно відобразити рівень сформованості досліджуваного явища чи об'єкта. Тому їх повинна бути достатня кількість, щоб охопити всі сторони сформованості екологічної компетентності учнів. Сукупність критеріїв та показників сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку (4 клас) подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Критерії та показники сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
Когнітивний (пізнавальний)	- Наявність базових знань про природу, екосистеми, сезонні зміни; - орієнтування у проблемах забруднення навколишнього середовища.
Ціннісно - мотиваційний	- Позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи; - інтерес до участі в природоохоронних заходах.
Діяльнісний	- Участь у простих природоохоронних діях, екопроєктах (збирання/сортування сміття, догляд за рослинами тощо).
Рефлексивний	- Здатність аналізувати власну поведінку щодо екологічних норм та впливу на довкілля.

Окреслені показники слугували основою визначення рівнів сформованості екологічної компетентності учнів четвертого класу: високий, середній, низький.

Високий рівень учень демонструє системні знання про природу, взаємозв'язки у природі, екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання; має стійке позитивне ставлення до природи, проявляє інтерес до участі у природоохоронних заходів; виявляє власну ініціативу в природоохоронній діяльності, бере участь у екологічних проєктах, запропонованих вчителем; аналізує власну поведінку щодо впливу на навколишнє середовище.

Середній рівень учень володіє базовими знаннями про природу, однак характеризується недостатньою обізнаністю у проблемах забруднення навколишнього середовища; емоційно-ціннісне ставлення до природи виражено помірно; учень розуміє значення охорони довкілля, однак не проявляє достатньої ініціативи; може виконувати прості дії, пов'язані з проведенням природоохоронної діяльності; проявляє здатність аналізувати власну поведінку, щодо впливу на довкілля тільки за допомогою вчителя).

Низький рівень учень характеризується необізнаністю про явища природи, природні процеси та екологічні взаємозв'язки, спостерігається пасивне ставлення до довкілля; має низький рівень емоційно-ціннісного ставлення до природи, не проявляє інтерес до участі в природоохоронних заходах; має слабе розуміння взаємозв'язку між людиною та навколишнім середовищем; здатність аналізувати власну поведінку щодо екологічних норм та впливу на довкілля не проявляється.

Згідно з показниками зазначених критеріїв було розроблено низку діагностувальних завдань.

Завдання добиралися з таким розрахунком, щоб можна було:

- 1) з'ясувати базовий рівень знань про природу, яким діти володіють на даному етапі дослідження;
- 2) виявити рівень обізнаності дітей із проблемами екології в Україні та світі;
- 3) з'ясувати емоційно-ціннісне ставлення до природи, готовність до участі у екологічних проєктах;
- 4) виявити здатність усвідомлювати та аналізувати власну поведінку щодо збереження навколишнього середовища, а також з'ясувати, який рівень розвитку уваги та спостережливості впливає на зміст їх практичної роботи.

Для діагностики ми застосовували метод опитування (анкетування), як один з важливих інструментів збору інформації, метод спостереження та

бесіду. Анкетування дає можливість отримати кількісні дані, легкість та швидкість в організації цього процесу.

На час проведення дослідження ми також обрали такий вид діяльності, як гра. Діагностика проводилась під час проведення уроків «Я досліджую світ».

Ігри є надзвичайно ефективним методом дослідження, оскільки вони використовуються для моделювання різних ситуацій та процесів, що дозволяє аналізувати та знаходити оптимальні рішення проблеми. У грі дитина не лише отримує знання, а й проживає певну ситуацію, усвідомлює себе частиною природи, відчуває відповідальність за її стан. Саме це сприяє глибшому розумінню екологічних проблем та важливості їх розв'язання.

Під час екологічних ігор діти вчаться розпізнавати вірні й невірні дії по відношенню до природного середовища, аналізувати наслідки людської діяльності по відношенню до природи.

Експериментальним дослідженням було охоплено 51 учня 4–Г та 4–Д класів.

Критерій – когнітивний

Показник 1 – наявність базових знань про природу, екосистеми, сезонні зміни у природі.

Завдання: "Детектив природи"

Учням пропонують уявити, що вони — детективи природи. Їхнє завдання — зібрати докази і з'ясувати, що відбувається в природі у різні пори року. Перед учнями стоїть завдання прочитати речення і написати, в яку пору року це відбувається, обґрунтувати свою думку (див. Додаток Б).

Показник 2 – орієнтування у проблемах забруднення навколишнього середовища.

Метод опитування (анкетування) (див. Додаток В)

«Екологія в Україні очима дітей»

Мета: виявлення рівня обізнаності школярів молодшого шкільного віку про природу, ставлення до довкілля, розуміння актуальних екологічних

проблем в Україні. Також це дозволяє виявити, які теми потребують додаткової уваги в навчанні, і які методи екологічного виховання є найбільш ефективними саме для цієї вікової групи.

Процедура виконання. Учням пропонували спеціально розроблені анкети, у яких містились питання, адаптовані для молодших школярів (використовувалась зрозуміла мова, ілюстрації, короткі запитання). У анкеті містились питання різних типів (закриті питання, закриті з варіантами відповідей, відкриті питання). Опитування проводилось письмово, у комфортній і спокійній атмосфері. Під час проведення опитування, питання та варіанти відповідей, за необхідності, роз'яснювали, надавалась допомога учням під час заповнення анкет, якщо виникали труднощі.

Під час оцінювання результатів враховувались рівень знань дітей про природу, взаємодію людини з природою, ставлення дитини до екологічних проблем в Україні і світі.

На підставі отриманих результатів ми визначили наявність у учнів базових знань про природу та рівень сформованості уявлень про екологію та орієнтування у проблемах забруднення навколишнього середовища, результати подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати сформованості екологічної компетентності учнів на уроках «Я досліджую світ» за когнітивним критерієм (констатувальний етап (у %))

Класи	Рівні	Показники		χ
		П 1	П 2	
ЕК	Високий	34	22	28
	Середній	36	41	38,5
	Низький	30	37	33,5
КК	Високий	33	24	28,5
	Середній	36	36	36
	Низький	31	40	35,5

Умовні скорочення за результатами таблиці:

П1 – наявність базових знань про природу, сезонні зміни у природі;

П2 – орієнтування у проблемах забруднення навколишнього середовища;

χ – середнє арифметичне значення.

Як засвідчує таблиця, високого рівня за когнітивним критерієм досягли 28% учнів експериментального класу та 28,5% - контрольного класу. Середнього рівня досягли – 38,5% і 36% учнів експериментального та контрольного класу відповідно. Низький рівень засвідчили 33,5% учнів експериментального класу та 35,5% - контрольного класу.

Критерій – ціннісно-мотиваційний

Показник 1 - позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Завдання: зобразити малюнок на тему «Планета майбутнього».

Матеріали: аркуш паперу формату А4, фарби, фломастери, олівці, пензлики.

Процедура виконання. Молодшим школярам пропонували зобразити малюнок на тему: «Планета майбутнього: якою вона буде?», адже саме через малюнки, учні мали можливість самовиразитись, проявити своє ставлення до природи. Ця тема проста, близька й зрозуміла для молодших школярів. Вона дозволяє розкрити важливі екологічні поняття через особистий досвід дітей.

Показник 2 - інтерес до участі в природоохоронних заходах.

Завдання: усна бесіда «Чи потребує природа нашого захисту?»

Мета: з'ясувати зацікавленість у дослідженні навколишнього світу, усвідомлення важливості дбайливого ставлення до довкілля, з'ясувати емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища.

Процедура виконання. Обговорення питань про природне середовище, що нас оточує. Визначити, чи існують проблеми в довкіллі сьогодні? Які? Вміння знаходити шляхи вирішення екологічних проблем.

Для усного обговорення учням пропонувались наступні питання:

1. Що б сталося з природою, якби люди перестали про неї піклуватися?

2. Як ти можеш допомогти тваринам і рослинам у своєму місті чи селі? Чи хотів би ти це робити?

3. Чи бачив ти приклади, коли люди шкодили природі? Як можна це змінити?

4. Чи важливо прибирати після себе сміття на природі або у парку? Чому?

5. Уяви, що ти — захисник природи. Які три справи ти зробив би найперше?

Під час оцінювання враховувалось активність учнів, чи спонукали питання, які обговорювались, до практичних дій з боку школярів. Результати виконаних завдань подані в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» за ціннісно-мотиваційним критерієм (констатувальний етап (у %))

Класи	Рівні	Показники		χ
		П 1	П 2	
ЕК	Високий	15	14	14,5
	Середній	28	25	26,5
	Низький	57	61	59
КК	Високий	16	15	15,5
	Середній	30	27	28,5
	Низький	54	58	56

Умовні скорочення за результатами таблиці:

П1 – позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи;

П2 – інтерес до участі в природоохоронних заходах;

χ – середнє арифметичне значення.

Як засвідчує таблиця, високого рівня за ціннісно-мотиваційним критерієм досягли 14,5% дітей експериментальної групи, у контрольній групі – 15,5%. Середнього рівня досягли – 26,5% і 28,5% дітей експериментальної

та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 59% учнів експериментальної та 56% контрольної групи учнів.

Критерій – діяльнісний (практичний)

Показник – участь у простих природоохоронних діях, екологічних проєктах.

Завдання: гра «Врятуй свою планету».

Мета: виявити рівень вмінь учнів визначати екологічні проблеми, з якими зіштовхнулось людство на сьогодні, знаходити шляхи вирішення екологічних проблем.

Матеріали: картки із зображенням екологічних проблем у навколишньому середовищі, картки з варіантами вирішенням проблеми.

Процедура виконання. Учні класу ділились на команди. Кожна команда отримала картки із зображенням різних екологічних проблем у навколишньому середовищі. Кожній команді пропонувались інші картки з різними варіантами дій (правильними і не правильними). Кожна команда повинна була обирати правильне вирішення екологічної проблеми із запропонованих, або ж запропонувати свій варіант. В ході виконання завдань ми мали змогу виявити їх знання про екосистеми, проблеми забруднення навколишнього середовища, пошук шляхів їх вирішення, оцінити активність дітей та залучення до вирішення проблемних питань.

Під час оцінювання враховувались вміння дітей визначати екологічні проблеми планети, оцінювати серйозність даних проблем, шляхи їх вирішення. Одержані результати опитування представлені у таблиці 2.6.

Як засвідчує таблиця, високого рівня за діяльнісним критерієм досягли тільки 14 % дітей експериментальної і 13 % контрольної групи. Середнього рівня досягли – 35% і 37% дітей експериментальної та контрольної групи відповідно. Низький рівень засвідчили 51% учнів експериментальної та 50% контрольної групи.

Таблиця 2.6.

Результати сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» за діяльнісним критерієм (у %)

Класи	Рівні	Показник
ЕК	Високий	14
	Середній	35
	Низький	51
КК	Високий	13
	Середній	37
	Низький	50

Умовні скорочення:

Показник – участь у простих природоохоронних діях, екопроектах.

χ – середнє арифметичне значення.

Критерій – рефлексивний

Показник - здатність аналізувати власну поведінку щодо впливу на стан довкілля.

Завдання: рольова гра «Збережи природу».

Мета: з'ясувати рівень вмінь учнів розуміти взаємозв'язок людини і природи, а також аналізувати власні дії та поведінку, щодо впливу на стан довкілля.

Матеріали: кольорові зображення лісу, ріки, дикої тварини, людини, заводу тощо.

Процедура виконання. Кожному учневі була запропонована роль (ліс, річка, тварина, людина, завод тощо). Моделювалась проблемна ситуація (наприклад: на ліс насувається загроза вирубки). Учні разом намагались вирішити, як її уникнути, що можуть зробити різні учасники.

Під час оцінювання враховувались вміння дітей аналізувати ситуацію, шукати шляхи вирішення проблеми, вміння обґрунтувати свій вибір, активність. Результати виконаних завдань подані в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Результати сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» за рефлексивним критерієм (констатувальний етап (у %))

Класи	Рівні	Показник
ЕК	Високий	12
	Середній	37
	Низький	51
КК	Високий	11
	Середній	40
	Низький	49

Умовні скорочення за результатами таблиці:

Показник – участь у простих природоохоронних діях, екопроектах.

χ – середнє арифметичне значення.

Як видно з таблиці 2.7., високої рівень сформованості знань про взаємозв'язок людини з природою та здатність свідомо аналізувати власну поведінку та вплив на екологію досягли 12% дітей експериментального та 11% учнів контрольного класу. Середній рівень показали 37% четвертокласників експериментального та 40% контрольного класу. 51% учнів експериментального класу та 49% учнів контрольного класу були віднесені до категорії низького рівня.

Узагальнені результати дослідження рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» подані в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Узагальнені результати рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» (констатувальний етап (у %))

Класи	Рівні	Показники				χ
		П1	П2	П3	П4	
ЕК	Високий	28	14,5	14	12	17,1
	Середній	38,5	26,5	35	37	34,3
	Низький	33,5	59	51	51	48,6
КК	Високий	28,5	15,5	13	11	17
	Середній	36	28,5	37	40	35,4
	Низький	35,5	56	50	49	47,6

Умовні скорочення:

ЕК – експериментальний клас.

КК – контрольний клас.

П1 – середнє рифметичне значення показників за когнітивним критерієм.

П2 – середнє арифметичне значення показників за ціннісно-мотиваційним критерієм.

П3 – участь у простих прородоохоронних діях, екопроектах.

П4 – здатність аналізувати власну поведінку щодо екологічних норм та впливу на довкілля.

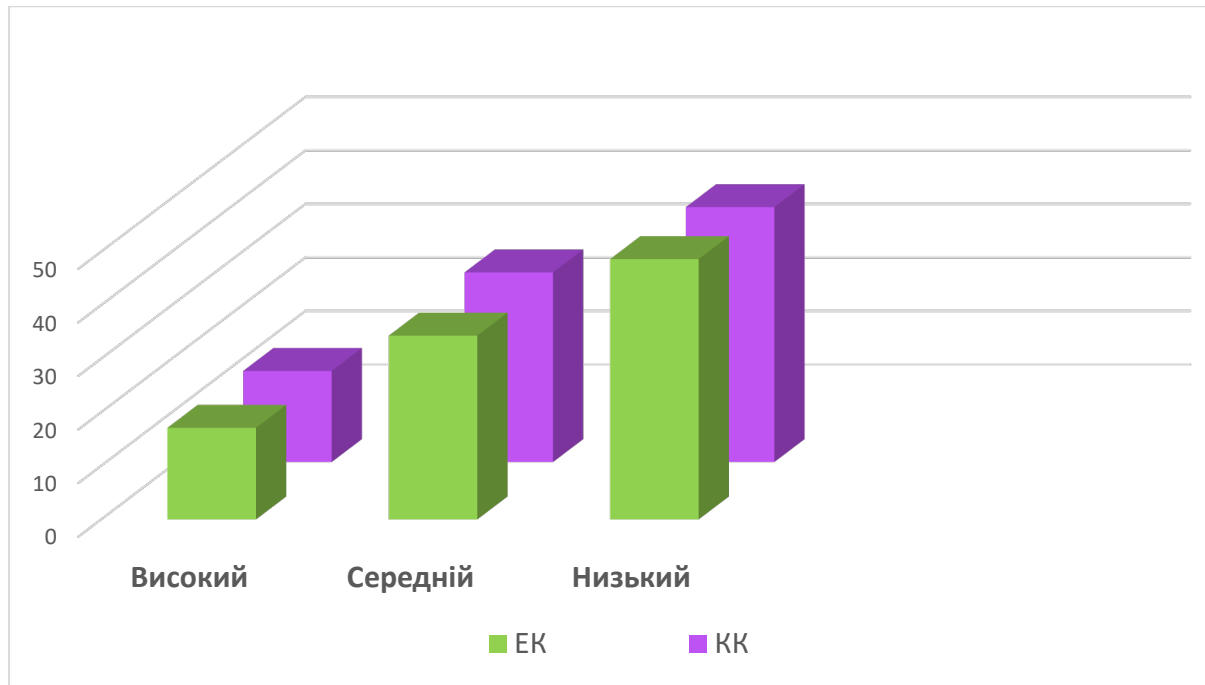
χ – середнє арифметичне значення.

Узагальнені результати дослідження рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» подано у діаграмі 2.8.

Діаграма 2.1.

Узагальнені результати рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Констатувальний етап

Як бачимо з таблиці 2.8. та діаграми 2.1., високий рівень сформованості екологічної компетентності учнів четвертого класу у 17,1% дітей ЕК та 17% – КК. Середній рівень спостерігаємо у 34,3% ЕК та 35,4% КК відповідно. Переважна більшість учнів засвідчили низький (48,6% ЕК та 47,6% КК) рівень сформованості екологічної компетентності.

Відтак, за результатами констатувального етапу експерименту, переважна більшість дітей знаходилася на середньому та низькому рівнях обізнаності в екологічних питаннях та сформованості екологічної компетентності. Здебільшого труднощі виникали в дітей з аналізом власної поведінки щодо збереження природи.

Отже, дані констатувального етапу експерименту засвідчили понижений рівень обізнаності учнів у проблемах екології, а також низький рівень зацікавлення молодших школярів у діяльності, пов'язаній зі збереженням навколишнього середовища. Така ситуація вимагала розробки

експериментальної методики навчання учнів молодшого шкільного віку, з метою формування екологічної компетентності.

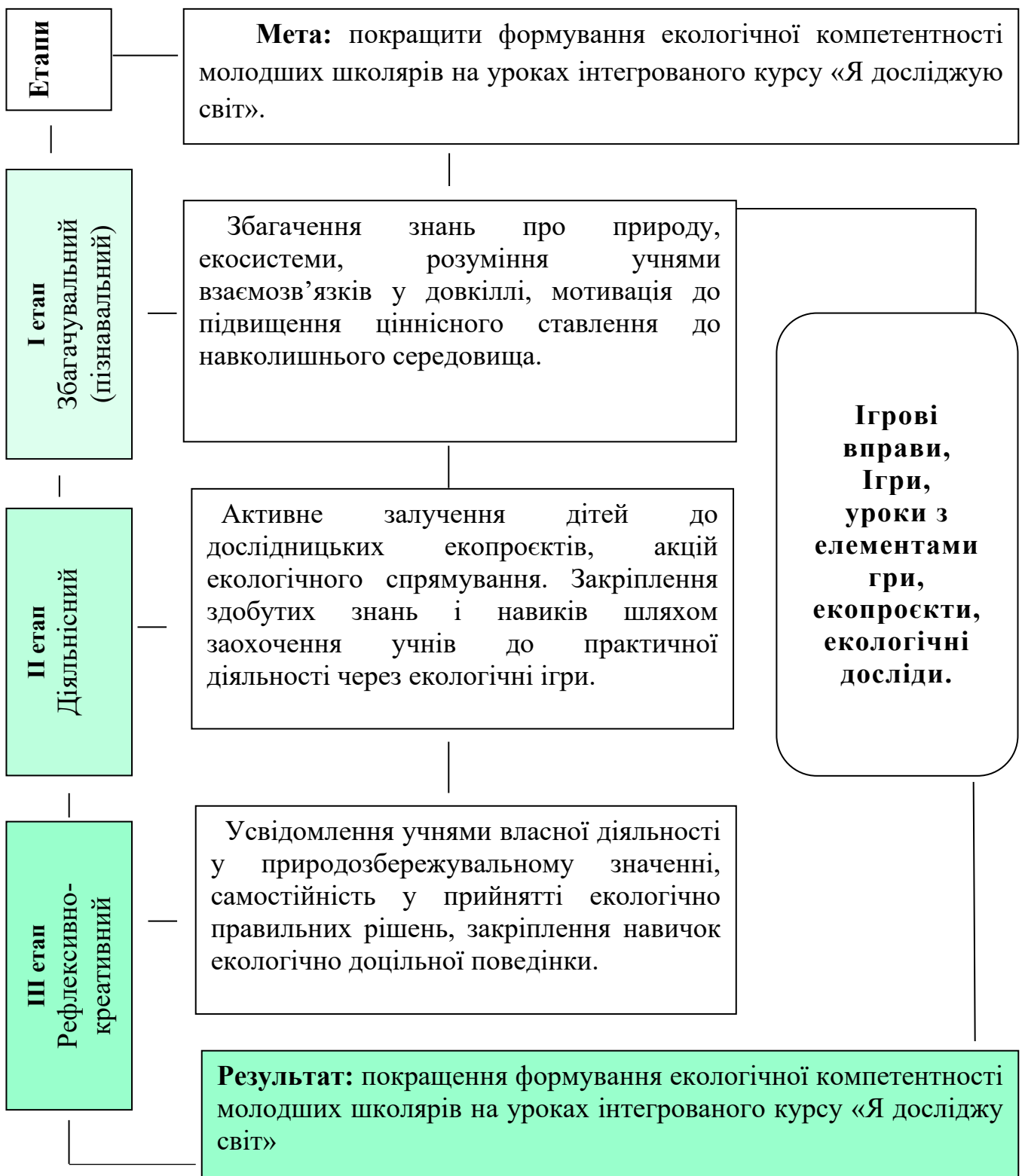
Після констатувального експерименту в експериментальній групі ми проводили роботу згідно розробленої нами методики.

Експериментальна група працювала за запропонованою нами методикою, в контрольній групі робота проводилась за традиційною.

Метою експериментальної роботи було створення педагогічних умов, з метою покращення формування екологічної компетентності в учнів молодшого шкільного віку на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», шляхом ефективного впровадження екологічної освіти в початковій школі.

Експериментальна методика роботи з учнями четвертого класу передбачала використання нами різних форм, методів та педагогічних прийомів, що спрямовані на покращення знань про взаємозв'язки у природі та навичок екологічно доцільної поведінки, а також покращити ціннісно-мотиваційне ставлення до навколишнього середовища, що сприятиме підвищенню ефективності формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». Експериментальна методика роботи з молодшими школярами складалася з трьох етапів: збагачувальний, діяльнісний, рефлексивно-креативний (див. Схема 2.1.).

Схема 2.1 «Етапи роботи з покращення формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»»

Охарактеризуємо змістову наповнюваність кожного етапу експериментальної методики покращенню формування учнів молодшого шкільного віку екологічної компетентності на уроках «Я досліджую світ».

Перший збагачувальний (пізнавальний) етап експериментальної роботи передбачав цілеспрямоване розширення знань та уявлень учнів молодшого шкільного віку про екологію, покращення формування в них початкових уявлень про взаємозв'язки у навколишньому природньому середовищі. Ми розробили систему пізнавальних ігор та ігрових вправ, з метою формування знаннєвого підґрунтя для подальшої діяльності, пробудження емоційно-ціннісного ставлення до природи у молодших школярів.

Ми розробили систему ігор та ігрових вправ з метою формувати композиційних уявлень учнів першого класу.

Пропонуємо **систему ігор-вправ**, які сприяють розширенню знань про природу та екологію.

Гра "Що це? Хто це?"

Мета: розвивати знання про рослин, тварин, природні явища.

Матеріал: скринька, природний матеріал (листя, гілка, шишка, яблуко, кора, жолуді), картинки тварин (лисиця, ведмідь, заєць, миша), предмети (пластикові пляшка, папір, картон, поліетиленовий пакет, батарейка)

Хід гри

У "чарівній скриньці" знаходяться зображення тварин, а також природний матеріал (листя, шишка, камінь, кора) або предмет (пластикові пляшка, пакет, папір). Учень витягує один предмет чи картинку і описує, не називаючи, а інші — відгадують. Учень також повинен пояснити, чи несе цей предмет загрозу для екології, чи забруднює навколишнє середовище і як саме?

Екологічна рухлива гра «Ланцюжок природи»

Мета: усвідомлення взаємозв'язків у природі, закріпити знання з побудови ланцюгів живлення.

Матеріали: ламіновані картки з зображенням сонця, рослин (трава, листя салату, горішки, плоди та листя калини, пшеничний колосок) та тварин, комах, птахів (комар, змія, миша, яструб, гусінь, горобець, жаба, лисиця та ін.)

Хід гри

Усі учні поділяються на команди. Кожен учасник команди отримує картку з зображенням. Учні мають стати в ланцюжок залежно від того, хто кого «живить». Виграє та команда, яка складе ланцюжок найшвидше. Ланцюжки можна ускладнювати, додаючи зайві картинки.

Матеріали для гри подано в додатку Г

Екологічна гра "Сортуй сміття для майбуття"

Мета: навчити дітей розрізняти види побутових відходів і правильно їх сортувати, задля збереження екології. Ця гра покращує формування екологічної компетентності, свідомості учнів, сприяє становленню екологічно доцільної поведінки.

Матеріали: картинки з зображенням побутового сміття (пластикові пляшки, скло, папір, органічні відходи), ламіновані картинки контейнерів для сміття, із зазначеним типом відходів, які вони мають містити.

Хід гри

Учні отримують зображення з певним видом сміття (папір, пластик, скло, органічні рештки). На дошці розташовані «контейнери» різного кольору, відповідно до категорії сміття, для подальшої переробки або утилізації. Діти мають швидко віднести сміття до відповідного баку, обґрунтовуючи свою дію.

Цю гру можна проводити у вигляді естафети, під час руханки на уроці «Я досліджую світ».

Матеріали для гри подано в додатку Г

Ігрова вправа «Що з природою не так?»

Мета: розвивати увагу учнів, критичне мислення, а також вміння знаходити та аналізувати екологічні проблеми, шукати шляхи їх вирішення.

Матеріали: ілюстрації природного навколишнього середовища з різними діями людини правильними, і ні, мультимедійна дошка.

Хід гри

За допомогою мультимедійної дошки учням пропонують ілюстрації, на яких потрібно знайти дії, які шкодять екології (вирубані ліси, забруднена річка, сміття на галявині), діти мають знайти та пояснити у чому полягає загроза для екології, а також запропонувати шляхи вирішення даної проблеми.

На **другому (діяльнісному) етапі** експериментального навчання роботу було спрямовано на активне залучення школярів молодшого шкільного віку до практичної екологічної діяльності. На цьому етапі роботи учні приймали участь у навчальних-виховних іграх, екологічних акціях, дослідницьких завданнях, основна функція яких, полягала у покращенні навички відповідального ставлення до природи, вміння працювати в команді, ухвалювати екологічно доцільні рішення та застосовувати набуті знання у реальних життєвих ситуаціях.

У процесі експериментальної роботи використовувались ігрові вправи та ситуації, проводилась екологічна вікторина, також діти приймали участь у екологічній акції.

Проілюструємо приклади ігор із учнями четвертого класу.

Гра-роздум "Що трапиться, якщо...?"

Мета: покращити розуміння взаємозв'язків у природі, активізувати емоційне ставлення до довкілля.

Матеріали: картки, які містять початок речень (певної екологічної ситуації, що несе загрозу екології), аркуші для нотаток, ручки.

Хід гри

Учні діляться на групи (або працюють у парах). Кожна група (пара) отримує картку з початком речення та аркуш для нотаток. За 5 хвилин кожна група повинна письмово навести приклади можливих подальших наслідків.

Приклади подібних запитань наведені нижче. Продовж думку:

Якщо зрубати всі дерева в лісі, то...

Якщо не прибирати сміття біля озера, то...

Якщо навесні на гілках не з'являться бруньки, то...

Якщо людина викине пластикову пляшку у водойму, то ...

Якщо на планеті зникнуть всі жаби, то...

Якщо більшість людей почне користуватись еко-торбами, то...

Така ігрова діяльність дозволяють учням краще зрозуміти, що таке екосистема і як змінюється природа під впливом негативних факторів.

Наведемо приклад проведення екологічної вікторини для учнів молодшого шкільного віку на уроці «Я досліджую світ».

Екологічна вікторина

Сценарій проведення екологічної вікторини

Назва заходу: «Що я знаю про природу?»

Мета: поглибити знання учнів про навколишнє середовище, рослинний і тваринний світ України, зосередити увагу на екологічних проблемах людства та мотивувати відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Тривалість: 1 урок (40–45 хвилин).

Обладнання: мультимедійна дошка, картки з зображенням побутових відходів.

Хід заходу

1. Вступне слово вчителя (3 хв.)

Діти, сьогодні ми проведемо цікаву вікторину на тему збереження природи та екології нашої планети. Ми поговоримо про тварин і рослини, які занесені до Червоної книги України, а також пригадаємо, як поводитися у довкіллі, щоб не зашкодити навколишньому середовищу.

2. Поділ на групи, формування команд, представлення команд (3 хв.)

Кожна команда має придумати свою назву (наприклад, «Зелені листочки», «Друзі природи», «Сонячні зайчики»), а також назвати свій девіз.

Діти радяться та називають девіз своєї команди (наприклад: «Ми – за чисту планету!»).

3. Раунд 1 "Швидка відповідь" (5 хв)

Вчитель поступово описує предмет або явище природи, не називаючи його. Учні повинні вгадати про що саме говорить вчитель і дати відповідь.

Приклади:

З мене починається весна, я є поживою для деяких комах, я расту на деревах, я зелене. (Листя)

Вона тече, буває річкою, морем або океаном, її не можна набрати у сито. (Вода)

Я можу бути ласкавим, а можу приносити шкоду. Я допомагаю рослинам рости, однак якщо мене забагато, це їм зашкодить. Я випромінюю світло. (Сонце)

4. Раунд 2 – «Завдання на логіку» (20 хв.)

Вчитель зачитує запитання, учні мають здогадатись про що йдеться, застосувавши свою логіку та критичне мислення. На обмірковування правильної відповіді команди мають 3 хвилини.

Приклади завдань:

1. У її листі містяться вітаміни С і К, провітамін А, корисні мінеральні солі і білки. Навесні з неї варять борщ. Можна добути й зелену фарбу. У давнину з її волокон виробляли мішковину. Що це за рослина? (Кропива)

2. Які квіти були вперше оспівані персидськими поетами три тисячі років тому і мали назву тюрбани, за формою головного убору мусульман? (Тюльпан)

3. Назвіть найближчу до Землі зірку, яку добре видно й вдень. (Сонце)

4. Яка квітка часто страждає від кохання? (Ромашка)

5. У світі вирубується 2 гектари лісу за 1 хвилину. Скільки гектарів лісу знищує людство за 1 годину? (120 га)

6. У містах дерева страждають через брудне повітря. На зображенні ви бачите чудове дерево в'яз. В'яз в місті живе 50 років, а в лісі – 300 років. У скільки разів в'яз живе в лісі довше, ніж в місті? (У 6 разів)

5. Раунд 3. Рухлива гра «Сортувальники сміття» (10 хв).

Матеріали: картки з зображенням побутових відходів (папір, пластик, скло, органіка).

Правила: кожна команда має за 3 хвилини розсортувати сміття у правильні контейнери.

6. Завершальний етап (4 хв).

Підбиття підсумків екологічної вікторини, визначення переможців

Підсумкове слово вчителя: «Природа – наш дім. І тільки ми можемо зробити його чистим і гарним. Дякую за активну участь!»

На другому (діяльнісному) етапі також передбачалось залучення дітей до екологічного проєкту «**Посади дерево – дихай разом з планетою!**». Така акція була приурочена до відзначення Дня Землі, який щорічно в Україні відзначаємо 22 квітня.

Метою проєкту було покращення формування особистості, яка здатна свідомо, активно і творчо впливати на навколишній світ, формування в молодших школярів умінь і навичок ініціативи, самостійності, віри в свої сили, сприяння формування активної життєвої позиції, прагненню до здійснення громадських дій, озеленення пришкольної території, шляхом висадки кущів калини.

Залучення дітей до висадки кущів під час екологічного проєкту має важливе виховне значення. Такі заходи формують у молодших школярів відповідальне ставлення до природи, навчають турботи про довкілля та розуміння ролі зелених насаджень у житті людини.

Основним завданням проєкту було не лише озеленення пришкольної території, а й усвідомлення учнями важливості особистого внеску в

збереження довкілля. Підсумком такого заходу стає не лише нове дерево, а й екологічно свідома дитина.

Учасники проекту: 25 учнів 4-Д класу.

Етапи реалізації проекту:

1. Пошук інформації про рослину (калина звичайна), середовище та умови існування, живлення, розмноження цієї рослини.

2. Проведення бесіди про користь калини, калина в культурі українського народу. На цьому етапі учні виготовляли лепбуки на тему «Калина в культурі українського народу».

2. Дослідження стану пришкільної ділянки, пошук місця висадки кущів.

3. Підготовка необхідного садового інвентарю. Проведення інструктажу з техніки безпеки.

4. Проведення виховного заходу присвяченому Дню Землі. На цьому етапі роботи разом з учнями обговорювались питання важливості висадки дерев, збереження довкілля та екологічно доцільної поведінки людини.

5. Висадка кущів калини на пришкільній території.

6. Підбиття підсумків щодо проведеної роботи.

Результати роботи: поява у молодших школярів практичної природоохоронної роботи, якісне поліпшення екологічного стану та естетичного вигляду пришкільної ділянки, формування особистісних якостей в молодших школярів, а саме цілеспрямованості, працьовитості, вміння працювати в команді, формування екологічної компетентності.

Залучення дітей до висадки дерев під час екологічної акції має важливе виховне значення. Такі заходи формують у молодших школярів відповідальне ставлення до природи, навчають турботи про довкілля та розуміння ролі зелених насаджень у житті людини. Основним завданням акції є не лише озеленення території, а й усвідомлення дітьми важливості особистого внеску в збереження довкілля. Підсумком такого заходу стає не лише нове дерево, а й екологічно свідома дитина.

На третьому (рефлексивно-креативному) етапі відбувалась перевірка рівня сформованості в молодших школярів знань про екологію, закріплення навичок екологічно доцільної поведінки.

На цьому етапі досить широко використовувались різні види ігор (зокрема сюжетно-рольові ігри). Також було передбачено відвідування учнями Міської дитячої екологічної станції м. Івано-Франківська та виготовлення еко-торбинок, де учні могли проявити свою креативність та творчі здібності.

Проілюструємо приклад сюжетно-рольової гри із учнями четвертого класу.

Рольова гра «Збережи природу»

Мета: розвинути екологічне мислення та усвідомлення відповідальності за природу. Вчити учнів знаходити спільні рішення для збереження навколишнього середовища.

Матеріали: картки з ролями (див. Додаток Д).

Підготовка: кожен учень отримує картку з відповідною роллю: ліс, річка, тварина, людина, завод, еколог.

Вчитель описує початкову ситуацію, наприклад: «На ліс насувається загроза вирубки через діяльність заводу».

Хід гри:

Вступ (3–5 хв):

Вчитель коротко пояснює сюжет і ролі кожного учасника. Учні обирають або отримують ролі.

Основна частина (15–20 хв):

Кожен учень представляє свою роль і розповідає, як загроза впливає на нього. Наприклад, ліс – повідомляє про ризик зникнення дерев, завод – пояснює, чому веде діяльність, і готовий до змін і т. д.

Учні обговорюють і спільно приймають рішення, як покращити ситуацію.

Рефлексія (5–10 хв)

Діти створюють плакат «Угода з природою», де прописують шляхи вирішення екологічних проблем.

Вчитель підсумовує, наголошує на важливості співпраці та відповідального ставлення до природи.

Очікувані результати: формування екологічного мислення у дітей, усвідомлення тісного взаємозв'язку між діяльністю людини та станом природи, вміння шукати спільні рішення та брати на себе відповідальність, формування екологічної компетентності.

На рефлексивно-креативному етапі молодші школярі також відвідали Міську дитячу екологічну станцію Івано-Франківської міської ради з метою ознайомлення з процесами охорони довкілля та формування екологічного мислення. Під час екскурсії учні спостерігали за роботою екологічної станції, познайомились із тваринами, які проживають на території станції, дізнались багато цікаво про переробку сміття та отримання компосту, а також мали змогу ознайомитись із рідкісними рослинами. Такі екскурсії допомагають дітям усвідомити взаємозв'язок між діяльністю людини та станом природи, а також стимулюють до активних екологічних дій.

На завершальному етапі учні четвертого класу приймали участь у **майстер-класі з розпису еко-торбинок**. Діти власноруч розписували еко-торбинки у техніці вибійка, створюючи неповторний дизайн. У процесі такої творчої діяльності, молодші школярі проявляли свій творчий потенціал, висловлювали своє бачення прекрасного, розуміючи корисність своїх дій.

2.3. Підсумковий етап експерименту

Мета підсумкового етапу педагогічного експерименту полягала в тому, щоб дізнатися, наскільки обрані методики та техніки покращують формування екологічної компетентності в учнів початкової школи на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Експериментальне навчання відбувалося впродовж двох місяців за розробленою нами методикою. В кінці експерименту був проведений контрольний зріз. Кожній дитині пропонувалися контрольні завдання аналогічні констатувальному етапу експерименту.

На прикінцевому етапі експериментальної роботи було проведено контрольний зріз з метою з'ясування ефективності розробленої методики формування в учнів молодшого шкільного віку екологічної компетентності. Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» подано у таблиці 2.8. та діаграмі 2.2.

Таблиця 2.8

Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» (у %)

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕК	17,1	24,2	34,3	56,5	48,6	19,3
КК	17	17,1	35,4	35,5	47,6	47,4

Умовні скорочення:

ЕК – експериментальний клас.

КК – контрольний клас.

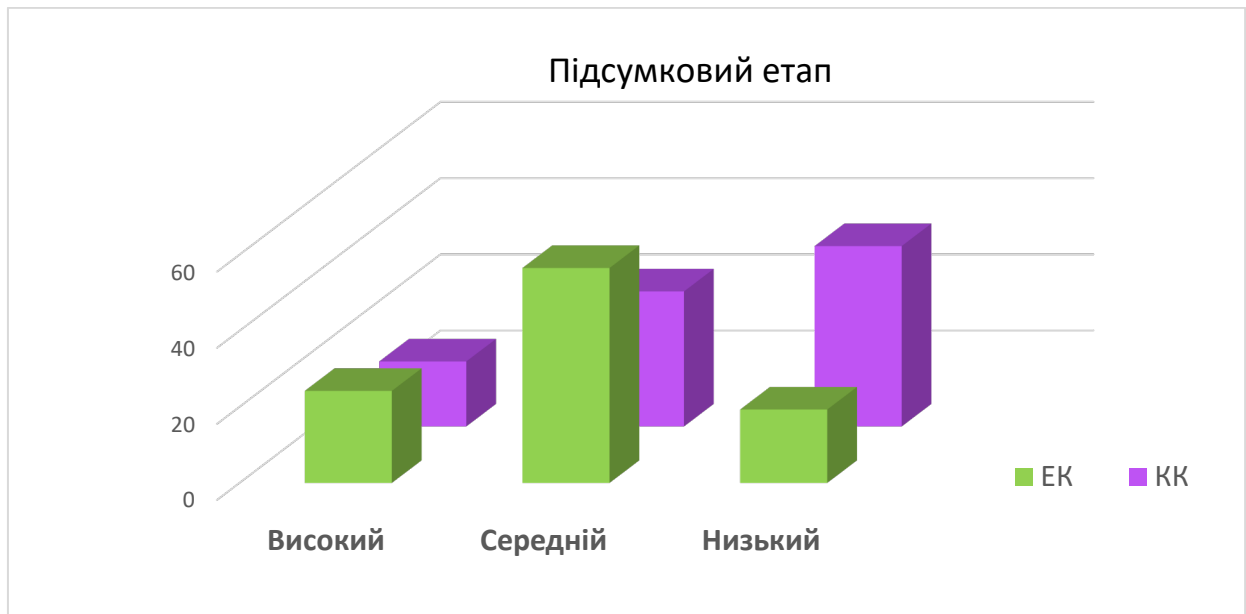
КЕ – контрольний етап.

ПЕ – прикінцевий етап.

Таблиця 2.8. засвідчує значні позитивні зміни у формуванні екологічної компетентності в учнів молодшого шкільного віку. Так, високого рівня розвитку досягли 24% (КЕ 17,1%) дітей експериментального і 17,1% (КЕ 17%) контрольного класів. Середній рівень засвідчили 56,5% (КЕ 34,3%) дітей експериментального і 35,5% (КЕ 35,4%) – контрольного класів. На низькому рівні навчання учнів четвертого класу залишилось 19,3% (КЕ 48,6%) дітей експериментального і 47,4% (КЕ 47,6%) – контрольного класів.

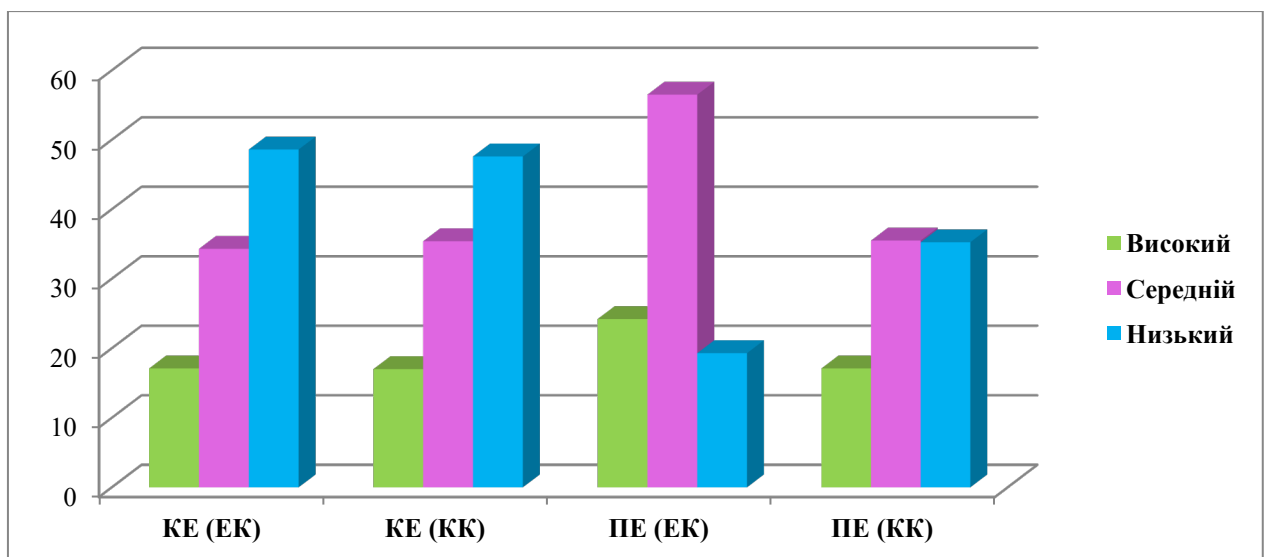
Діаграма 2.2.

Узагальнені результати рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Діаграма 2.3.

Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»

Умовні скорочення:

ЕК – експериментальний клас.

КК – контрольний клас.

КЕ – контрольний етап.

ПЕ – прикінцевий етап.

Як бачимо, за всіма показниками у дітей експериментальної групи відбулися відчутні позитивні зміни, що свідчить про покращення формування екологічної компетентності молодших школярів отже, ефективності розробленої методики.

Висновки з другого розділу

Для з'ясування рівнів сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку, зокрема учнів четвертого класу, було визначено завдання, які склались із аналізу робіт учнів, а також аналізу діяльності учнів під час екологічних ігор.

За кожним завданням було розроблено діагностувальні завдання і методики на виявлення вихідного рівня сформованості екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». Було виявлено й схарактеризовано три рівні сформованості екологічної компетентності учнів 4 класу: високий, середній і низький. З'ясувалося, що більшість дітей молодшого шкільного віку перебували на середньому та низькому рівнях.

Було розроблено методику навчання учнів молодшого шкільного віку з метою покращення формування екологічної компетентності на уроках «Я досліджую світ», яка охоплювала три етапи: збагачувальний (пізнавальний), діяльнісний, рефлексивно-креативний. На кожному етапі була реалізована експериментальна методика формування екологічної компетентності учнів четвертого класу відповідно до розробленого змісту та перспективного плану.

За результатами прикінцевого зрізу діти експериментальної групи досягли значних позитивних результатів щодо покращення формування екологічної компетентності на уроках «Я досліджую світ».

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У даній магістерській роботі було теоретично обґрунтовано та експериментально з'ясовано умови формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Розкрито сутність поняття екологічної компетентності, що включає знання про природу, ціннісне ставлення до навколишнього середовища, а також готовність діяти екологічно виважено та доцільно. Ця компетентність є ключовою, що визначена Державним стандартом початкової освіти, і повинна формуватись через знаннєвий, ціннісно-мотиваційний та діяльнісний компоненти. Аналіз педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що процес формування екологічної компетентності потребує системного підходу, з використанням активних, дослідницьких та ігрових методів навчання.

Встановлено, за результатами констатувального етапу експерименту, що переважна більшість дітей знаходилася на середньому та низькому рівнях обізнаності в екологічних питаннях та сформованості екологічної компетентності. Здебільшого, в учнів виникали труднощі щодо аналізу власної поведінки задля збереження навколишнього природного середовища.

Експериментальна частина дослідження підтвердила ефективність запропонованої методики формування екологічної компетентності, яка реалізовувалася у три етапи: збагачувальний (пізнавальний), діяльнісний та рефлексивно-креативний. Використання дослідницьких, ігрових, проєктних методів, а також проведення екологічних акцій сприяло підвищенню рівня екологічної свідомості, пізнавальної активності й відповідального ставлення учнів молодшого шкільного віку до природи.

Прикінцевий етап дослідження засвідчив позитивні кількісні та якісні зрушення щодо рівнів формування в учнів молодшого шкільного віку екологічної компетентності. Спостерігаємо позитивну динаміку щодо формування екологічної компетентності учнів експериментального класу

порівняно з контрольним: збільшилася частка школярів з високим рівнем сформованості, зменшилася кількість дітей із низьким рівнем, що доводить результативність розробленої методики.

Практична значущість даного дослідження полягає у створенні й апробації методичних рекомендацій щодо формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», які можуть бути використані вчителями початкових класів, методистами, студентами педагогічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Biemans, Harm & Mulder, Martin and others (2004). Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*, 2004. Vol.56.4. P. 523-538.
2. Hyland, T. (2001). Book review of *Competency Based Education and Training: A World Perspective* by A. Arguelles and A. Gonczi. *Journal of Vocational Education and Training*. 2001. Vol. 53.3. P. 487-490.
3. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. - International students edition. Oxford University Press., 2000, с. 307.
4. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників / автор. колект.; наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2018. 146
5. Андрусенко І.В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» / [Електронне видання] : методичні рекомендації/ Андрусенко І.В. — Київ: Педагогічна думка, 2020 — 75 с.
6. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / під ред. Л.Л. Сісіна. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
7. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навчальний посібник/ Т. М. Байбара; Міжн. Фонд «Відродження». – К.: Веселка, 2010. – 334 с.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. К., 1998. 204 с.
9. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія / [Бібік Н. М , Ващенко Л. С., Савченко О. Я. та ін.] ; заг. ред. О. В. Овчарук. - К. : К.І.С., 2004. - С. 45-50.

10. Бровдій В. Світ, в якому ми хочемо жити / В. Бровдій, О. Гаца, Н. Куруц // Космос, Земля, Природа, Екологія, Людина / В. Бровдій, О. Гаца, Н. Куруц. — К., 1997.
11. Букатов В. М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор: Посібник. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. — с. 15 – 26. Гірусов Є.В. Основи соціальної екології// Філософські проблеми глобальної екології., 1998. — 168 с.
12. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник. Дрогобич: Коло, 2006.
13. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. — 2008. — № 3. — С. 23 – 30.
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997. 432 с.
15. Гончаренко С. Український педагогічний словник; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
16. Грета Тунберг Наш дім у вогні/-К.: Вид-во BookChef, 2022 – 320 с.
17. Гуренкова О. В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 21 с.
18. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), затвердж. постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: http://consultant.parus.ua/?doc=01F9A91243#google_vignette
19. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf.
20. Джигирей В. Екологія та охорона навколишнього середовища: навч. посіб. / В. Джигирей. — К. :Т-во «Знання», 2000 — 203 с.
21. Дубасенюк О. А. Особенности професіонального становлення учителя в контексте компетентностного подхода / О. А. Дубасенюк // Вектор науки Тольяттинского Государственного университета. Серия: педагогика, психология, 2010. — № 2 (2). — С. 38 – 42.

22. Екологічна безпека та сталий розвиток. Харків: ВГ «Основа», 2018. 115 с.
23. Жирська, Г. Формування в учнів ціннісного ставлення до природи як компонента екологічної культури. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка, №2, 2014. – с. 74–81
24. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
25. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. 2017 Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
26. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2005. № 25. С. 13–18.
27. Качур М.І. Виховуємо високе почуття гармонії з навколишнім світом. Мистецтво і освіта. 2004. №2. С.40-44.
28. Коваленко Є., Микитуха Р. Групова навчальна діяльність учнів як інноваційна технологія. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2012. №1. С. 81 – 85
29. Кондратьєва А.В., канд. філос. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти КВНЗ «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради «Компетентнісний підхід у навчанні учнів початкових класів за концепцією Нової української школи» УДК 37.211.24 DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-2.4>
30. Конституція України. Відомості ВРУ. 1996. №30. Ст.141 [Електронний ресурс] URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
31. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.
32. Концепція Нової Української Школи [Електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainskashkolacompressed.pdf>

33. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. Освіта регіону. 2012. № 3 С. 246
34. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. навч.метод. посіб. Івано-Франківськ: Фірма «Сіверсія» ЛТД, 1999. 156 с.
35. Лук'янова Л. Основи екології : навч. посіб. / Л. Лук'янова — К. : Вища шк., 2000. — 327 с.
36. Маленко Я.В., Поздній Є.В., Кабак О.М. Екологічна компетентність особистості: загальна проблематика. Science in the environment of rapid changes. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. Brussels, Belgium by the SPC «InterConf». De Boeck, 2023. (141). Рр. 132-136. [Електронний ресурс]: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding>
37. Маленко Я.В., Поздній Є.В., Колесніков В.В. Принципи формування екологічної компетентності здобувачів освіти. Innovations and prospects in modern science. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SSPG Publish . Stockholm , Sweden . 2023. Рр . 246-252. [Електронний ресурс]: <https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-73-innovations-and-prospects-in-modern-science-15-17-01-2023-stokgolm-shvetsiyaarhiv/>
38. Мартін А. М. Екологічна освіта в контексті сталого розвитку.- УДК 504.37.013 DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-217-336-339 [Електронний ресурс] <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2127/2131>
39. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2005. Кн. 2. Вип. 8. С. 20-24.
40. Методичні рекомендації щодо викладання у початковій школі у 2022/2023 навчальному році. [Електронний ресурс]: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-pro-vykladannya-u-pochatkovij-shkoli-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>

41. Мірошник І. В., Заводенко М. М. Зміст формування екологічної компетентності у молодших школярів в умовах нової української школи. In: The 11th International scientific and practical conference «Actual problems of learning and teaching methods» (December 06–09, 2022). Vienna, Austria. International Science Group. 2022. С. 352.
42. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja . Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
43. Онопрієнко О. В. Інструментарій оцінювання результатів компетентісно орієнтованого навчання молодших школярів: методичний посібник/ Онопрієнко О. В. - Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. - 72 с.
44. Осіпенко Т.В. Інтерактивні методи екологічного виховання як головна складова у формуванні екологічної компетентності учнів Нової української школи. Умань, 2022. URL: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=node/76931>
45. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в Українській школі. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. с. 171–182.
46. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15 – 24.
47. Потін А.Ф., Медвідь В.Г. Екологія: основи теорії і практики: Навчальний посібник.– Львів: Новий світ – 2000. Магнолія Плюс, 2003. – 296 с.
48. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. [Електронний ресурс]: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
49. Пруцакова О. Екологія для дітей / О. Пруцакова, Н. Пустовіт, О. Колонькова ; літ. ред. А. Котенюк. — К. : ГНОЗІС, 2007. — 67 с. : фотоілюстр. (Серія науково-популярних видань ; Кн. 1).

50. Пруцакова О.Л. Проблеми екологічного виховання школярів у контексті збалансованого розвитку суспільства // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. “Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства”. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – 372 с. - С.153-156.

51. Пустовіт Н.А. Шкільна екологічна освіта в контексті сталого розвитку// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2002. - №3. – С.14-16.

52. Пустовіт, Н. А., Пруцакова, О. Л., Колонькова, О. О., Тарасюк, Г. П., Солобай Ю. В. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2016. – С. 25 - 28

53. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. К., 1997.

54. Селевко Г. К. Компетентності та їх класифікація / Г. К. Селевко // Народна освіта. - 2004. - №4. - С. 138-143.

55. Сидорчук Н.Г. Порівняльний аналіз понять «компетенція» та «компетентність» як складних психолого-педагогічних феноменів // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 78-81.

56. Сухомлинский В.А. Трилогия, издание второе («Сердце отдаю детям», «Рождение гражданина», «Письма к сыну») / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1987. – С.15–234, 235–477, 479–536.

57. Сухомлинський В.О. Про розвиток творчих здібностей у молодших школярів. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/konferentsiia-24-25veresnia-2015-roku/sektsiia-4/3852-v-o-sukhomlynskyy-pro-rozvytok-tvorchykhzdbnostey-u-molodshykh-shkolyariv>

58. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. – Вип.8.- Кн.2. – Київ – 2005. – 392 с. – С. 20-24.

59. Типова освітня програма розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. [Електронний ресурс]: <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/>
60. Типова освітня програма під керівництвом Р. Б. Шияна. [Електронний ресурс]: <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>
61. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2007. 20 с.
62. Ткачук Г. Книжка про сміття/ Л.: Видавництво Старого Лева, 2019 – 132 с.
63. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни: монографія. Київ: Компринт, 2024. 160 с.
64. Толочко С.В., Бордюг Н.С., Міронець Л.П. Знаю. Вмію. Дію: навч.- метод. посіб. для формування екологічної компетентності школярів. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 121 с.
65. Філончук З.В. Інтегровані проекти. Екологічна безпека та сталий розвиток: навч.-метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018. 160 с.
66. Формування екологічного мислення молодших школярів: навчально-методичний посібник/ Т.Д. Олексенко, В.Д. Мелаш, В.В. Молодиченко. Мелітополь: ВПЦ «Лух», 2019. 267 с.
67. Чайковська Г. Б. Формування екологічної компетенції в майбутніх учителів початкової школи / Г.Б. Чайковська // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2010. – № 3. – С 56-61.
68. Червона книга України : вони чекають на нашу допомогу : наук.-попул. вид. / упоряд. О. Шапаренко, С. Шапаренко. — Х. : Торсінг, 2002. — 336 с.: ілюстр.
69. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Світлана Вікторівна Шмалей. – К. , 2005. – 479 с.

70. Я пізнаю світ. Екологія: дит. енцикл. / авт.-упоряд. О. Чижевський; худож. В. Ніколаєв, О. Кардашук, О. Гальдяєва. — К. : Школа, 2001. — 414 с.: ілюстр.

71. Я досліджую світ : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко — Київ : Світич, 2021.

72. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: Навч. Посібник. – К.: Вища школа, 1993. – 255с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник для вчителів початкових класів

1. Дайте визначення терміну «екологія».
2. Як Ви оцінюєте рівень своєї екологічної обізнаності?
  - а) Високий;
  - б) середній;
  - в) низький.
3. Як Ви вважаєте, чи достатньо уваги приділяється екологічній освіті у початковій школі?
  - а) Так;
  - б) частково;
  - в) ні.
4. За допомогою яких видів діяльності Ви навчаєте учнів основам екології та раціонального природокористування?
5. Які методи Ви використовуєте у процесі викладання, для формування екологічної компетентності учнів?
6. Які екологічні проблеми Ви вважаєте найбільш актуальними для обговорення з учнями?
  - Забруднення повітря
  - Забруднення води
  - Побутові відходи та сортування сміття
  - Знищення лісів
  - Вимирання тварин
  - Зміни клімату
  - Інше
7. Чи залучаєте батьків до екологічного виховання учнів? Як саме?
8. Яка додаткова інформація по даній темі необхідна Вам для успішного формування в учнів екологічної компетентності?
9. Що, на Вашу думку, могло б покращити екологічну освіту в початковій школі? Ваші пропозиції та практичні рекомендації щодо екологічного виховання учнів.

Пізнавальна гра «Детективи природи» для учнів молодшого шкільного віку

Мета гри: формувати уявлення про різноманітність живих організмів. розвивати вміння спостерігати, порівнювати, робити висновки, виховувати дбайливе ставлення до природи.

Хід гри

Вступ

Учитель: «Сьогодні ми станемо детективами природи. На Землі існує безліч живих організмів — тварин, рослин, грибів. Але серед них трапилися загадкові події, які потрібно розслідувати!»

Етапи гри

Етап 1. «Хто живе поруч?»

Командам роздаються картки із зображеннями живих організмів (тварин, рослин, грибів). Завдання — розділити їх на групи: 'тварини', 'рослини', 'гриби'. Після правильного виконання команда отримує підказку — слово «ЖИТТЯ».

Етап 2. «Впізнай за описом»

Учитель читає опис живого організму, а команди відгадують, про кого йдеться.

Наприклад:

- Взимку спить, влітку шукає мед. (Відповідь: Ведмідь)
- Має коріння, але не ходить. Цвіте і пахне. (Відповідь: Квітка)
- Любить вологу, росте у тіні, не має квітів. (Відповідь: Папороть)

Етап 3. «Хто допомагає природі?»

Команди отримують картки з різними ситуаціями. Потрібно визначити, чи є поведінка людини правильною.

Опис ситуацій:

1. Учні висадили дерева та ін зелені насадження на шкільному подвір'ї. (Так)
2. Учні зірвали усі квіти на шкільній клумбі, щоб подарувати вчительці. (Ні)

3. Учні вдаштували толоку, однак сміття, яке не йде на вторинну переробку, залишають на тому ж місці (ні/так)

4. Учні знайшли пластикову пляшку у лісі. Вони вирішили її спалити, коли розпальть вогнище, щоб посмакувати смаженими сосисками. (Ні)

Етап 4. «Код природи»

Команди отримують набір літер або слів і мають скласти головне правило природи — «Природу треба берегти!»

Підсумок гри

Учитель підбиває підсумки. Діти діляться, що нового дізналися про живі організми.

Екологія в Україні очима дітей

Скільки тобі років? _____

Вкажи клас, у якому ти вчишся _____

1. Що таке екологія?

- А. Наука про зірки
- Б. Наука про природу та взаємозв'язки між живими істотами і довкіллям
- В. Вид спорту
- Г. Правила дорожнього руху

2. Чому важливо берегти довкілля?

- А. Щоб залишити чисту природу своїм нащадкам
- Б. Щоб було більше машин
- В. Щоб можна було більше смітити
- Г. Щоб вирубати всі дерева

3. Які з дій допомагають зберігати природу?

- А. Викидати сміття в річку
- Б. Садити дерева
- В. Палити листя
- Г. Збільшувати кількість зоопарків та цирків

4. Яке з цих тверджень правильне?

- А. Пластик швидко розкладається
- Б. Сміття треба викидати на вулицю
- В. Сортування відходів допомагає природі
- Г. Вирубувати дерева добре, бо їх і так багато. Потрібно проріджувати ліси.

5. Що можна зробити, щоб зменшити забруднення повітря?

- А. Частіше користуватись велосипедом
- Б. Завжди їздити на машині
- В. Спалювати сміття
- Г. Спалювати суху траву

6. Що означає "Червона книга України"?

- А. Книга з казками

- Б. Список рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин
- В. Кулінарна книга
- Г. Підручник з математики

7. Які тварини занесені до Червоної книги України?

- А. Безпритульні собаки
- Б. Ведмідь бурий
- В. Комарі
- Г. Ворони

8. Як діти можуть допомагати природі?

- А. Ламати гілки
- Б. Влаштувати прибирання парку
- В. Малювати на деревах
- Г. Викидати пакети на землю

9. Яка з цих рослин охороняється в Україні?

- А. Кульбаба
- Б. Підсніжник
- В. Бур'ян
- Г. Картопля

10. Що таке сортування сміття?

- А. Викидати все разом
- Б. Вибирати сміття за кольором
- В. Розділяти відходи за видами — пластик, папір, органіка
- Г. Спалювати все сміття

Чи хотів / хотіла б дізнатись більше, як ти можеш допомогти довкіллю?

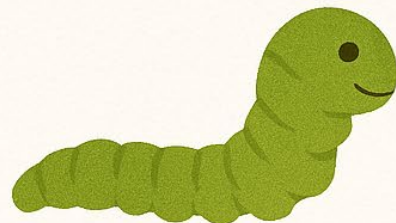
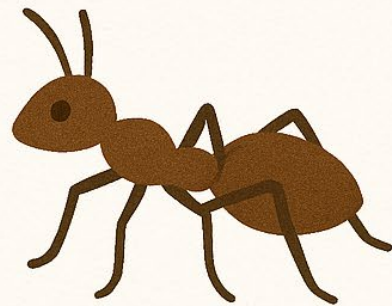
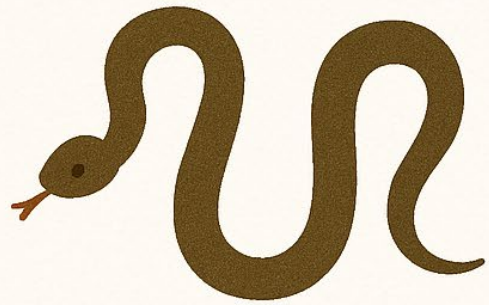
ТАК

НІ

НЕ ЗНАЮ

Додаток Г

Додаток Д

Бурий Ведмідь.
Занесений до Червоної Книги України.

